

Fyra typer av statsvetenskaplig idéanalys

Evert Vedung

The power of vested interests is vastly exaggerated compared with the gradual encroachment of ideas.

John Maynard Keynes, 1984, *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, sid 383

Hur kan och bör statsvetenskaplig idéanalys bedrivas idag? Frågan är storslagen och svårbemästrad, svaren många och omstridda. Ändå ska jag presentera något mer än randanmärkningar till detta magistrala ämne i anslutning till två skrifter av Ludvig Beckman: "Grundbok i idéanalys" (2005) och uppsatsen "Idékritik och statsvetenskapens nytta" (2006).

Som startpunkt skulle jag kunna välja något annat framstående verk med aktualitet, t.ex. Björn Baderstens "Normativ metod" (2006) eller "Textens mening och makt" av Göran Bergström och Kristina Boréus (2012, 2005). Att det blivit Beckmans alster beror på att de uttryckligen handlar om idéer och analys av idéer. I sina opus frambär han i en del avseenden träffsäker kritik av undertecknads produkter, vilket noteras med tacksamhet. Hans skrifter håller god kvalitet. Abstrakta tankegångar klarläggs med konkreta exempel, vilket vittnar om förtrogenhet med stoffet och ambition att klarlägga. För mig är det utomordentligt nöjsamt att på min ålders höst möta denna utmaning och därmed ges tillfälle att åter beträda min yngre medelålders jaktmarker.

Artikeln ska inte förstås som en recension. Beckmans arbeten nyttjas som kontrapunkter för att ge perspektiv åt min egen aktuella syn på statsvetenskaplig idéanalys. Ibland stimulerar hans resonemang till intensivt lyssnande och utveckling av egna synsätt.

Två idéanalytiska typologier

Ludvig Beckman (14 f) har organiserat sin grundbok under tre syften med statsvetenskaplig idéanalys: 1) beskrivande, 2) idékritik: att ta ställning och 3) förklarande. Min motsvarande indelning följer Beckman i spåren men räknar i stället

Evert Vedung är professor emeritus, statsvetenskap ssk bostadspolitik, Uppsala universitet.
E-post: evert.vedung@ibf.uu.se

med fyra övergripande analystyper: 1) beskrivande, 2) giltighetsprövande (idékritiserande, ställningstagande), 3) förklarande/funktionell och 4) konstruerande. Den stora skillnaden ligger i den fjärde typen av idéanalys – konstruerande – som saknas hos Beckman.¹ Det är för lite seriöst konstruerande i svensk statsvetenskaplig idéanalys och statsvetenskap. Olikheten kan bildmässigt illustreras som i figur 1.

Figur 1. Två idéanalytiska typologier

Beckman	Vedung
1. Beskrivande	1. Beskrivande
2. Idékritik: att ta ställning	2. Giltighetsprövande (idékritiserande, ställningstagande)
3. Förklarande	3. Förklarande/funktionell
4. SAKNAS	4. Konstruerande

Först av allt, statsvetenskaplig idéanalys är inte bara giltighetsprövande och idékritiserande. Mitt begrepp idéanalys ska inte förväxlas med Herbert Tingstens berömda idékritik. Idékritik är en variant men det finns också beskrivande, förklarande/funktionell och konstruerande idéanalys. Liksom Beckman och många andra ser jag idéanalys som betydligt bredare än giltighetsprövande/idékritiserande/ställningstagande.

Kategorierna beskrivande, giltighetsprövande, förklarande/funktionell och konstruerande betecknar vidare inte egenskaper hos de idéer som studeras utan infallsvinklar på politiska idéer. Det är den *statsvetenskapliga aktiviteten att studera politiska idéer*, som kan vara beskrivande, giltighetsprövande (ställningstagande), förklarande/funktionell eller konstruerande.²

Ambitionen skulle kunna vidgas till den *samhällsvetenskapliga aktiviteten att studera idéer*, något som jag emellertid inte gör i detta sammanhang utan avgränsar mig till *statsvetenskaplighet* och *politiska idéer*.

1 Som underlag för sin tredelning påpekar Beckman att min tidigare tudelning "innehållslig – funktionell idéanalys" inte urskiljer något särskilt beskrivande moment. Det är korrekt. Det beskrivande finns där men som led i innehållslig respektive funktionell analys, inte separerat. Naturligtvis har jag menat att beskrivande idéanalys, logiskt sett, är en förutsättning för både innehållslig och funktionell/relationell idéanalys. Innan man kan ta ställning till idéers bärkraft eller deras orsaker-effekter måste de beskrivas. (EV 1977, 1982 etc). – I grunden har Beckman ingenting emot distinktionen innehållslig idéanalys–funktionell/relationell idéanalys; de motsvarar, är jag rätt säker på, Beckmans "idékritik: att ta ställning till" respektive "förklarande idéanalys".

2 Min sortering på aktiviteter uppdelade på fyra övergripande syften kan jämföras med indelningen i Launsø & Rieper (2005, 2000) samt i Launsø, Rieper & Olsen (2016: 16 ff) i beskrivande, förklarande, förståelse och handlingsrettade forsknings typer. I stället för kunskapsintressen föredrar jag analystyper, dvs aktiviteter att studera idéer med fyra olika syften, vilka tänkes leda till fyra typer av resultat. Jag skiljer inte, som Launsø & Rieper, mellan förklarande och förståelse (verstehende) utan betraktar förståelse som en typ av förklarande. Jag räknar med en värderande kunskaps typ, som saknas i tidigare upplagor av de danska författarnas verk, men finns med som ett tillägg om evaluering i utgåvan av år 2016. Mer grundläggande ses mina fyra former inte som motstridande paradig, utan som olika typer av forskningsansatser i politisk idéanalys.

Min uppdelning på fyra (och Beckmans på tre) ligger på ett logiskt plan. Alla fyra typer kan förekomma i en och samma undersökning. Beskrivningar (som beskrivande idéanalys mynnar ut i) intar en logisk särställning, vilket bör betonas redan inledningsvis. En beskrivning kan ha ett egenvärde, dvs. vara sig själv nog. Men beskrivningar har också ett sekundärt värde som utgångspunkter för andra idéanalyser. Beskrivningar av idéer är en förutsättning för en giltighetsprövande genomlysning av deras bärighet, bärkraft, intellektuella halt. För att pröva om något håller måttet måste detta något vara beskrivet. Beskrivningar av idémängder är också en förutsättning för att prestera förklarande analyser av dem. För att undersöka idéers effekter eller orsaker måste idéerna vara beskrivna. Denna beskrivningens (och beskrivandets) logiska särställning betonas för övrigt också i Mats Lindbergs bidrag till detta temanummer.

VDP-triaden jämförd med fyrdelningen

På det idéanalytiska fältet finns en annan fundamental typologi, besläktad men inte överensstämmande med min idéanalytiska fyrdelning, nämligen triaden beskrivande, värderande och rekommenderande satsinnehåll. Den fundamentala skillnader är att fyrdelningen avser typer av infallsvinklar (forskaraktiviteter) mot idéer medan triaden avser typer av innehåll i idéer som forskaraktiviteter kan leda till. I Mats Lindbergs uppsats på engelska i detta temanummer kallas denna tredelning "the three-tiered model" eller "the VDP triad" (Values, Descriptions, Prescriptions); på svenska möjligen VBR-triaden (Värderingar, Beskrivningar, Rekommendationer). I en mästerlig översikt spårar Lindberg denna triad tillbaka till Talcott Parsons, Jürgen Habermas och andra världsledande vetenskapsidkare i samhällsorienterade discipliner. Min motsvarande svenska version delar in triadens tankeinnehåll i beskrivningar, värderingar och rekommendationer till handling (EV 1971:48; 1977: kap 7; 1982: kap 8). Figur 2 visar min svenska version av triaden uppdelad på just Beskrivning, Värdering och Rekommendation (till handling); exemplet som visas antas vara från 1905.

Figur 2. Den idéanalytiska fyrdelningen insatt i den idéanalytiska triaden

Beskrivning	1) Det demokratiska statsskicket i Norge innebär att alla män över 25 år med allmän rösträtt vart tredje år utser representanter till stortinget (=beskrivande: enkel beskrivning). 2) Detta beror att partiet Venstre år 1898 genomdrev denna ordning trots Höires motstånd (= beskrivande: orsaksberättelse). 3) Den allmänna rösträtten för män har resulterat i att statsskicket i Norge åtnjuter stark legitimitet (= beskrivande: effektberättelse) 4) Statsskicket i Norge värderas högt av medborgarna (= beskrivande: deskription av värdering)
Värdering	5) Det demokratiska statsskicket i Norge fungerar utmärkt (= uttrycker värdering eller beskrivning beroende på kontext)
Rekommendation	6) Det demokratiska statsskicket i Norge bör bevaras

Generellt påstår en beskrivning något om verkligheten. I VDP-triaden faller enkla beskrivningar av såväl sakförhållanden som värderingar in under Descriptions.

Satserna 1) och 4) i figur 2 uttrycker båda enkla beskrivningar.

Även förklaringar i termer av orsaker och i termer av effekter faller in under Descriptions i VDP-triaden; i fördelningen däremot görs en skillnad mellan dessa båda innehåll i uttalanden. Det beskrivna kan förklaras t.ex. genom att vi hänvisar till vad som orsakat det beskrivnas uppkomst. Satsen 2) är ett exempel på en sådan orsaksförklaring. En annan typ av förklaring är effektinriktad. Satsen 3) ger ett exempel på detta. Enkla beskrivningar och förklaringar har en gemensam epistemisk grund i det att båda påstår något om verkligheten. De kan i princip falsifieras på vetenskaplig väg i en idékritisk/giltighetsprövande idéanalys genom att de konfronteras mot denna verklighet.

Satsen 5) tolkas i första hand som uttryckande en värdering. Värderande språkarter i text och tal kan övertydligt uttryckas genom ordsammanställningar av typen ”detta är bra”, ”detta är dåligt”, ”detta är utmärkt”, ”detta är förskräckligt”, ”detta är eländigt”. Som synes antar dessa värderingar formen av påståenden. Satsen ”Det demokratiska statsskicket i Norge fungerar utmärkt” i påståendesatsens form tycks emellertid också i en viss kontext kunna tolkas som innehållsligt beskrivande. Språkliga utsagor bär ofta på denna dubbeltydighet värderande/beskrivande. Att skilja ut det värderande från det beskrivande i till formen beskrivande utsagor kan vara en utomordentligt grannlaga idéanalytisk uppgift.

Vad värderingar i bemärkelsen värdeomdömen egentligen utsäger är ett genomtröskat filosofiskt problem, som jag här inte kan bli djupsinnig om. De uttrycker gillande eller ogillande. Ultimata (intrinsikala) värderingar uttrycker inga påståenden om den verklighet varom de uttalar sig. De är inga representationer av verkligheten. I den meningen kan sanningsvärdet av ultimata värderande utsagors innehåll inte fastläggas på vetenskaplig väg. Däremot kan de diskuteras och resoneras om i ordnade former. Se där den värdeståndpunkt som styr denna artikel!

Satsen 6) Det demokratiska statsskicket i Norge bör bevaras uttrycker en rekommendation. Rekommendationer föreslår, anbefaller, förordar, föreskriver, tillråder, varnar för eller kräver ett förhållningssätt gentemot den beskrivna och värderade verkligheten. De uttrycks tydligt i satser av typen ”Energikommisionen rekommenderar”, ”Energikommisionen föreslår (anbefaller)”, eller LO:s valberedning ”förordar NN till vår näste ordförande”, eller ”föreslår att NN utses till”, eller den statliga regleringen ”föreskriver att”, eller SMHI ”tillråder bilister att köra försiktigt på grund av underkyllt regn”, eller SMHI ”varnar för underkyllt regn i området”, eller Centerpartiet ”kräver pengar till försvaret”.

Att utsagor som uttrycker rekommendationer till handling – såsom anbefallningar, förord, varningar etc inklusive böra-utsagor – får utgöra en egen typ är ett viktigt klarläggande; de räknas således inte in i kategorin värderingar.

Logiskt kan en rekommendation endast härledas ur antingen en värdeutsaga eller en kombination av en beskrivning och en värdeutsaga. Det går inte att från en beskrivning av hur någonting är dra logiskt korrekta slutsatser om hur det bör vara.³

Beskrivningar, värderingar och rekommendationer är alltså kategorier av idéinnehåll, som den idéanalyserande forskaren kan nå fram till. Hon kan beskriva alla tre i ett idématerial hon studerar men sedan också förklara dem, giltighetspröva dem samt på grundval av detta utfärda rekommendationer till handling. Hon kan se dem som hopvävda till argumentativt, praktiskt resonerande. Logiskt går detta resonerande från faktuella premisser (enkla beskrivningar och förklaringar) via värderande premisser (värderande utsagor om värdet av innehållet i dessa premisser) till rekommenderande slutsatser. Det argumentativa innehållet i detta praktiska resonerande är riktat mot den existerande politiska och sociala ordningen eller mot andra aktörers syn på den existerande politiska och sociala ordningen. Mer om detta senare.

Beskrivande idéanalys

Beckman skildrar idéanalytiskt beskrivande relativt kortfattat men väl (48 ff, 19 ff). Han har intressanta saker att säga om moment i processen att beskriva, om dimensioner i analyskeman och analyskeman som idealtyper. Noteras bör att vi båda här talar om den del av *idéanalytikerns* process att beskriva som mynnar ut i rena beskrivningar, inte den del av hennes process som innebär att hon förklarar det som beskrivs. Även hennes förklaringar av det som beskrivs refererar i epistemisk mening till verkligheten, men dessa ska vi ägna ett särskilt avsnitt kallat Förklarande/funktionell idéanalys.

Här gäller det att hålla ordning på textnivåerna. Beskrivande idéanalys beskriver *andras* beskrivningar. Men den kan också beskriva andras förklaringar i objektspråket. Den kan beskriva andras värderande utsagor, den kan beskriva andras rekommendationer till handling, den kan beskriva andras löften och varningar. Och i idéanalytikerns analys ingår att hon tolkar aktuella dokument och utsagor i bemärkelsen fastställer deras mening, deras innebörd.

Idéanalytiska beskrivningar, som beskrivande idéanalys resulterar i, blir därmed en utomordentligt bred kategori. Den täcker definitioner av ord. Den täcker påståenden om hur något ser ut, såg ut, kommer att se ut eller skulle kunna se ut. Men den täcker också en massa andra utsagor t.ex. förklaringar, värdesatser, rekommendationer, löften och varningar. Beskrivningar kan också representera andras motiv, som inte är direkt observerbara utan måste beläggas indirekt t.ex. medelst utsagor eller relevanta handlingar som indikatorer.

3 Anpassad utifrån EV 1971:48–50.

Det nu sagda för oss in på distinktionen mellan objektspråk och metaspråk. Beskrivningar, förklaringar och värderingar, som idéanalytikern tecknar ner, är formulerade i hennes metaspråk, medan beskrivningar, förklaringar, värderingar, rekommendationer, löften och varningar som hon studerar ingår i objektet för hennes idéanalys och är i sin råa form uttryckta i objektspråket.

Objektspråk och metaspråk (forskarpråk)

Nu för tiden hävdar ingen metodolog att beskrivningar är frukter av blott och bart noggrant observerande utan förutfattade meningar. Forskarens representation av världen sker genom att hon aktivt ställer frågor och svaren förmedlas av hennes egna vinklingar, perceptuella raster, kognitiva kartor och klassifikationsscheman, inte genom sinnesdata som hon oförvillat registrerar.

Parentetiskt måste här inskjutas att forskaren måste *tolka* de texter och utsagor hon studerar för att få fram deras *mening* och *betydelser*. Detta är en utomordentligt central och komplicerad verksamhet i idéanalys, som jag av utrymmesskäl inte närmare ska gå in på. I stället ska jag använda utrymmet till att säga något om andra inslag i beskrivningsprocesser.

I sitt avståndstagande från beskrivande som enbart uppmärksamt iakttagande är Beckman mycket tydlig. Beskrivande handlar inte bara om simpelt observerande. Ett idématerial talar inte av sig självt för den som observerar. För att få det att tala måste forskaren formulera frågor och tillverka sökscheman samt tolka idématerialet utifrån detta. Hon måste konstruera ett eget *forskarpråk* med vars hjälp hon kan bearbeta idématerialets politiska språk. Forskarpråket är ett *analysspråk* eller ett *metaspråk*, ett språk om ett annat språk, i detta fall det språkligt utformade idéanalytiska grundmaterialet, som vi kan kalla *objektspråket*.

Redan arbetet att konstruera ett analysspråk, ett metaspråk, kräver en rejäl egeninsats av idéforskaren. Därpå krävs en annan insats för att tolka objektspråket och utföra själva beskrivningen av det i termer av metaspråket.

På den här punkten blev svensk statsvetenskaplig idéanalys mot mitten och slutet av 1960-talet teoriorienterad på ett helt annat sätt än tidigare (t.ex. H F Petersson 1964:27 ff – med bl.a. analytiskt konstruerade ”four schools of thought” plus ”stereotype, strategy, implementation” i varje. och Bergquist 1970 med ”fyra åsiktsriktningar”).

Att tillverka och tillämpa ett analysspråk på ett objektspråk

Argumentering mot den banala synen på tolkning hämtar näring ur många kraftkällor. Karl Popper var en berömd kritiker av den tidiga logiska positivismens lära att vi kan objektivt beskriva världen genom minutiös observation.

Tvärtom, hävdade Popper, all observation är teoriladdad; världen uppfattas av oss människor i ljuset av idéer, som vi redan har. "We see what we have ideas about, and can't see what we don't have words and ideas for" (Becker 1998:18). Seende förutsätter infallsvinklar (frames), undringar och frågor samt analytiska begrepp och scheman. Idéanalytikern undrar över fenomenen, som hon upptäcker; hon programmerar sig med analys-scheman för att tolka och rensa bort ovidkommande samt gruppera vidkommande information, som finns om fenomenet i det samlade, råa idématerialiet. Ett analys-schema är ett sorteringsredskap för att utestänga och inestänga samt hämta upp, klassificera och ordna den rest som blivit inestängd. "Forskarens glasögon" är Beckmans kortbenämning för detta (19).

Idéanalytiskt beskrivningsarbete omfattar flera praktiska moment. Forskaren måste avgränsa ett ämne, ställa en forskningsfråga till ämnet, precisera vad hon inte vill studera, utarbeta ett klassifikationsschema som belyser forskningsfrågan, och samla in material innan ordnandet och beskrivandet kan utföras. Följande uppställning söker logiskt återge några moment i denna kreativt skapande strävan att nå fram till en idéanalytisk beskrivning:

1. språkligt bestämma sig för ett ämne (t.ex. Storbritanniens utträde ur EU i svensk politik och tidningsdebatt)
2. språkligt ställa en fråga (frågor) i anslutning till ämnet
3. språkligt precisera frågan (frågorna) så att det som ska beskrivas avgränsas från det som inte ska beskrivas
4. se till att den språkligt formulerade frågan (frågorna) belyser en större teoretisk problematik på ämnesområdet, t.ex. att Storbritanniens utträde ur EU ses som ett fall av något mer generellt, t.ex.

1) *secessioner i allmänhet*, utträden ur stater eller statsliknande associationer, tänk Sloveniens och Kroatians utträde ur Jugoslavien, Rysslands secession från Sovjetunionen; Litauens, Estlands och Lettlands farväl till Sovjetunionen; Norges deklaration den 7 juni 1905 att landets union med Sverige inte längre existerar; Finlands utträde ur Ryssland den 6 december 1917; och Sønderjyllands secession från Tyskland 15 juni 1920; eller eventuellt något ännu mer generellt såsom

2) *exit i allmänhet* i motsats till "voice" i allmänhet, enligt Albert O Hirschmans berömda teori (1970).

Detta kan ses som uppskalning av individuella fenomen till den högre abstraktionsnivån *middle-range theory*.

5. språkligt förfärdiga ett schema (eller flera) som belyser frågan (frågorna) och som kan brukas för att klassificera det som ska beskrivas; schemat kan handla om olika argument för respektive mot secessionen.

6. besvara den preciserade frågan genom att samla in vidkommande evidens i objektspråket och ordna in detta i det analyspråkliga schemat för klassificering som nämndes i punkt 5.

Iterativa och rekursiva processer

En logisk uppställning av stegen ger – som alla självfallet vet – ingen korrekt bild av det kronologiska forskningsförloppet. Idéanalytiskt beskrivande är en kreativ verksamhet, som försiggår i oregelbundet iterativa och rekursiva processer med avhopp till andra sysslor och tidsavbrott.

Provisoriskt bestämmer sig idéanalytikern för ett ämne – en sakfråga, t.ex. Storbritanniens utträde ur EU i svensk politik och tidningsdebatt 2016–2018, börjar läsa om ämnet, tecknar ner några grova idéfragment, söker upp relevant råmaterial, läser in sig på det, preciserar ämnet till några frågor, reviderar den första nedskrivningen, formulerar om frågorna så att de också kan belysa ett mer omfattande teoretiskt problem t.ex. 1) secession generellt, dvs utträde ur en statsliknande association (EU) till vilken landet i fråga tidigare hört, eller 2) exit generellt, Albert O. Hirschmans än mer allmänna teori om exit i motsats till voice (1970), börjar utveckla och skriva ner ett klassifikationsschema, för med sig en del av detta när hon läser in sig på ytterligare litteratur om ämnet, tar med sig en del och lägger annat åt sidan när hon gör ytterligare preciseringar av frågorna och analys-schemat, reviderar tidigare nedskrivningar i sakfrågan, stoppar ned det nya och sorterar bort en del gammalt i sin packning, när hon ånyo konsulterar det råa empiriska idématerialiet samt litteratur om teorier, begrepp och begreppsscheman, som logiskt hänger samman med teorierna och som kan bli brukbara empiriskt, reviderar ånyo det nedskrivna etc.

Beskrivandet utvecklas på detta sätt i en fortgående *iterativ* eller upprepande process med teori, med empiri, med egen reflektion och med nedskrivningar. Men processen blir inte bara iterativ utan även *rekursiv*. Ordet rekursiv refererar till en serie av upprepningar, vars utflöde i varje stadium används som inflöde i nästföljande stadium.⁴

Slutligen i moment 6 bestämmer sig idéforskaren för att utifrån sin forskningsfråga, som bör illustrera något teoretiskt problem i ämnet, använda sin begreppsapparat för att slutbeskriva idématerialiets föreställningar om världen. Kanske visar det sig då att nya insikter förvärfvas, vilket leder till att apparaten ytterligare förfinas, innan beskrivandet kan drivas till sitt (provisoriska) slut.

4 Möjligen skiljer sig min uppfattning på denna punkt från Beckmans (sid 21). Beckman tycks mena att enbart teorin styr begreppsbildningen (sid 23). Mitt synsätt är att begreppsbildning kan ske i interaktivitet mellan åtminstone fyra poler: teori, empiriskt idématerial, samtal med kolleger, läsning av litteratur i sakfrågan. Man går till empirin, hittar en extrem typ, utvecklar den logiskt, formulerar den språkligt, jämför med litteratur i teori och om sakfrågan, går tillbaka till empirin för att validera. Även empiriskt idématerial, litteratur i sakfrågan och samtal med kollegor kan i allra högsta grad stimulera till teoretiskt arbete.

Det krumbuktande tillvägagångssättet med sekvenser som några steg framåt-reflektion-första beskrivning-steg tillbaka-reflektion-steg åt sidan-sökande-reflektion-reviderad beskrivning-omtag-reflektion-tredje reviderad beskrivning etc. skiljer sig från forskare till forskare. Berättelsen i det föregående bygger på mina egna upplevelser och erinringar.⁵

Objektspråk används på två sätt i idéanalys

En sak som nybörjare har svårt att ta till sig är att idéforskaren kan bruka ett empiriskt rådematerial på *två sätt*. Hon kan nyttja det induktivt för att snickra till sin egen forskningsfråga och utveckla sitt eget analyschema (stegen 1 till 5 ovan). Och hon kan nyttja det deduktivt för att utifrån den successivt utmejslade forskningsfrågan strukturera det hittills obearbetade empiriska idématerialet till en förädlad beskrivning genom att sätta in det i analyschemats kategorier (steg 6). Induktivt och deduktivt avlöser varann i vindlande och jojande förlopp ända fram till den slutliga beskrivningen. (Jfr Bennett & Checkel 2015:17).

Ingenting av de nu nämnda mödorna framgår vanligtvis av den slutliga redovisningen av resultat. Den dagliga idéanalysverksamheten framskrider snirkligt och svajigt med omtag, lösa trådar som överges och oväntade uppslag. Men så beskrivs det aldrig i publicerade verk. Där redovisas de uppnådda resultaten företrädesvis på ett standardiserat, kliniskt vis. Alla byggnadsställningar är rivna, enbart den färdiga tankebyggnaden står kvar. Detta har upptäckts och beklagats av flera samhällstänkare inklusive sociologerna Robert K. Merton och Howard C Becker (1998:5).

I och med detta konstaterande har jag kommit fram till mitt egentliga ärende med detta försök till framställning av en idéanalytisk beskrivande forskningsprocess.

Idéforskare, beskriv dina serendipiteter!

”Nog finns det mål och mening med vår färd, men det är vägen, som är mödan värd”, skaldade Karin Boye. Det vore värdefullt om idéanalytiker någon gång också tecknade ned vad som hände på vägen fram till det redovisade slutresultatet; med fokus på när och hur spännande insikter föds. Tyngdpunkten borde läggas på det överraskande men fruktbara, på serendipiteterna. Inte så att sedvanlig resultatredovisning ska upphöra, långt därifrån, utan för att intressanta inslag i upptäcktsresan *också* någon gång borde berättas. Någon borde göra det:

5 Tex. när jag analyserade politik och debatt i vattenkraftsfrågan (Vedung & Brandel 2001, Vedung 2011) eller i unionsfrågan 1905 (Vedung 1971). I kapitlet "Analysis of reconstruction" summerar van Eemeren och Grootendorst förtjänstfullt tillvägagångssättet på transformationerna deletion, addition, substitution och permutation (2004: 95 ff, 103 f).

beskriva sin bildningsgång, som det ironiskt heter i seminarierummen. Någon borde ibland lämna ut till allmänt beskådande hur byggnadsställningarna restes och hur huset stegvis byggdes upp. Inte berätta allt naturligtvis men om de essentiella insikterna, de vitala upptäckterna, de angelägna framstegen och hur de kom de till!

Stöd för ett sådant författarskap hittar vi hos Robert K. Merton, bland annat i hans och Elinor Barbers "Travels and Adventures of Serendipity" (2003:xxii, 269f). Merton vände sig mot "the etiquette governing the writing of scientific (or scholarly) papers [that] requires them to be works of vast expurgation, stripping the complex events that culminated in the published reports of everything except their cognitive substance." Den vetenskapliga konventionen krävde, med andra ord, en enorm utrensning av allt utom den publicerade rapportens kognitiva innehåll.

Denna konvention för strängt avskalad resultatredovisning riskerade att få olyckliga, oförutsedda konsekvenser, befارade Merton. "For it invites an imagery of scientists and scholars moving coolly, methodically, and unerringly to their reported ideas and findings." (272). "[T]he 'serendipity' component in research, i.e., the discovery, by chance or sagacity, of valid results which were not sought for" tenderade att försvinna (141). Ibland erinrade Merton om "the role played by chance or accident in the process of research and discovery... accidental discovery" (41).

Med välvilja dryftade Merton Thomas Kuhns företal till sin illustra traktat "Structure of Scientific Revolutions", vari denne nämner sina oplanerade och slumpmässiga upptäckter av Jean Piagets and Ludwik Flecks arbeten. "Piaget," noterade Merton, "has described the differences between one's private way of developing one's thought and the order in which they are presented to others." Piaget snuddade då och då vid "the mechanism making for the discrepancy between public and private science." (264).

Merton beklagade denna "retrospective falsification" (270), att "[h]appy accidents are obliterated in the published scientific article" (282); han sörjde alla "obliterated scientific serendipities" (271, 277): han ogillade "underreporting of serendipitous moments in research that results from the standard format and expurgated content of the scientific article" (264).

Mina viktigaste skäl för uppmaningen "Idéforskare, beskriv dina serendipiteter!" har alltså formulerats av den store sociologen Robert K. Merton. Notera också någon gång det oväntade, det osannolika, det överraskande i din forskargärning!

Ett annat skäl för min uppmaning är att vetenskapsteoretiska framställningar sällan ger vägledning för analys av politiska idéers tankeinnehåll. Generell vetenskapsteori skrivs ofta med fysik som utgångspunkt och tar upp randomiserade experiment och regressionsanalyser för kausalitets- och sambandsprövningar. Sällan berörs idéforskarnas dagliga mödor med att tolka, klassificera, typologisera

och systematisera tankeinnehåll. Även om det nu för tiden också skrivs för samhällsvetare eller humanister, så handlar det skrivna mest om filosofi och undantagsvis om det löpande jobbet på verkstadsgolvet. (Jfr Kjørup 2009:23).

Goda beskrivningar har ett egenvärde

Beckman tar alltså starkt avstånd från uppfattningen att beskrivande är något skäligen oteoretiskt och trivialt; och jag själv instämmer, som nyss framgått, helhjärtat och entusiastiskt. Goda beskrivningar har ett egenvärde. Förvisso är de nödvändiga steg på vägen mot förklarande, kritiserande och rekommenderande framställningar. Det som ska förklaras, kritiseras och rekommenderas måste först beskrivas, logiskt sett. Men beskrivningar kan också vara sig själva nog. Även som solitärer ger de överblick och skapar klarhet. "[D]et vore ett misstag att tro att beskrivningar av verkligheten inte också bidrar till att förklara den," poängterar Beckman. "En beskrivning förklarar förvisso inte *varför* något inträffat, hänt, sagts eller gjorts. Beskrivningar förklarar dock *vad* dessa fenomen är. En fullständig beskrivning av människans arvs massa förklarar inte *varför* men förklarar *vad* som utgör människans genom." (48).

Vad Beckman menar är att goda beskrivningar kan bli förklarande i meningen klagörande eller upplysande. Medvetet lekfullt (?) nyttjar Beckman här en mångtydighet hos termen "förklara" för att driva hem sin tes att beskrivningar har ett egenvärde som instrument för upplysning. Vanliga svenska ordböcker tilldelar nämligen ordet "förklara" minst två betydelser:

- 1) göra tydligt, tydliggöra, klagöra, klarlägga, upplysa
- 2) ange orsaken, berätta om orsaksförhållanden, berätta orsaken (Förklara 2015, 2016).⁶

Beckmans "förklarar *vad*" uttrycker betydelse 1) klarlägga, klagöra, hans "förklarar *varför*" betydelse 2) ange orsaken, berätta om orsaksförhållanden.

Låt mig ge ett konkret exempel för att klarlägga rena beskrivningars klagörande uppgift.

Beskrivningar: EU:s sammanhållningspolitik och offentliga sektorns projektifiering

Europeiska unionens sammanhållningspolitik (cohesion policy) är enormt omfattande och svåröverskådlig. Den knätsatts i form av sjuåriga

6 Samma stundtals irriterande mångtydighet uppvisar engelskans motsvarighet "explain". Enligt SOED 2007 betyder "explain" 1) Make clear or intelligible (a meaning, difficulty, etc.) eller 4) State the meaning or significance of; interpret, men också 5) [G]ive an account of one's motives or conduct eller 6) Account for; make clear the cause or origin of. (Jfr Björk 1983:39).

programperioder. Dess finansiering är organiserad i strukturfonder. För programperioden 2014–2020 omfattar strukturfonderna ca 352 miljarder euro, dvs. 352 000 000 000 euro eller i runda slängar 3 520 000 000 000 svenska kronor, som kan spridas över alla 28 medlemsstater. Detta gör EU:s sammanhållningspolitik till en av världens absolut största offentliga policyer, både i fråga om geografisk omfattning och budgetens storlek.

Denna ofantliga offentliga politik implementeras i varje medlemsland genom tusentals projekt. I Finland t.ex. finansierades under förra programperioden 2007–2013 omkring 18 000 projekt genom strukturfonderna. Denna enorma projektifiering av genomförandet i ett medlemsland och i EU som helhet skapar ett oerhört behov av heltäckande men komprimerade exposéer, dvs. beskrivningar av dessa projekt från några centrala utgångspunkter, t.ex. för vetenskapsidkare som vill greppa policyfältet som forskningsområde eller för praktiker för att undvika dubbelarbete eller lära av varandras resultat. Enbart inom ett mindre fält som t.ex. stöd för ett mer energisnålt samhälle handlar det om tusentals projekt. Exempelvis forskare med intresse för det nya forskningsområdet ”projektifiering av den offentliga sektorn” (Sjöblom m.fl. 2013) kan behöva beskriva, kategorisera och klassificera den väldiga mångfalden för överblick. Utnämnda byråkrater och folkvalda politiker efterfrågar måhända samma sak för sina styrbehov. Här har vi övertydliga exempel på rena beskrivningars egenvärde, dvs. beskrivningar, som kan innehålla andras orsaksberättelser och effektuppfattningar om det beskrivna, men där idéanalytikern nöjer sig med att beskriva och deskriptivt typologisera.

Beskrivningar: synvänder, diskursiva skred, gestaltomkopplingar

I svensk statsvetenskaplig litteratur på svenska finns förvisso många goda idéanalytiska beskrivningar med egenvärde. Ett utmärkt exempel är Helena Wockelbergs framställning över tid av ”de svenska riksdagspartiernas idéer om vilken roll förvaltningen bör spela i det demokratiska styrelseskicket” (2003:12 ff, 89 ff; även 1996). Ett annat intresseväckande bidrag är Karin Borevis beskrivning av den offentliga diskursen om svensk politik riktad till invandrare. ”[F]öreliggande studie har ett beskrivande och inte förklarande syfte,” förtydligar hon. ”Det är här inte fråga om att förklara varför aktörerna uttalar vissa idéer, t.ex. vad som är det bakomliggande motivet till ett visst uttalande... Syftet är heller inte att ta ställning till de argument och ståndpunkter som lyfts fram i debatten, dvs. att göra en så kallad idékritik” (2002:73).

Må läsaren förlåta mig om jag här flikar in ett eget fall, som jag själv beskrivit, namnsatt och kondenserat och som förhoppningsvis upplyser och klargör. Eliters föreställningar och massans opinioner undergår ibland häftiga förändringar. Vad jag åsyftar fångas in med termer som synvänder, diskursiva skred

och gestaltomkopplingar. (EV & Brandel 2001:203–204; EV 2011, och 2012:5). Beskrivningar av sådana förändringar inklusive berättelser om deras orsaker och effekter har ett egenvärde i statsvetenskaplig idéanalys förutom att de kan inspirera beskrivaren, andra forskare och läsare till egna prövningar av det beskrivna.

Mitt exempel på synvänder ligger nära Thomas Kuhns tankegångar om vetenskapliga paradigmskiften i hans nyss nämnda *Structure of Scientific Revolutions*. Ett skifte liknar ”a change in visual gestalt: the marks on paper that were first seen as a bird are now seen as an antelope, or vice versa” är ett av hans metaforiska uttryck. En andra talande ordvändning hos Kuhn är ”switch of gestalt” (gestaltomkoppling, gestaltströmbrytning, 1970: 85, 111).⁷

Dessa gestaltomkopplingar för tanken till Frank Baumgartners teorier om punkterade jämvikter – ”policy images” som är stabila under lång tid men plötsligt utsätts för dramatiska omkastningar – vilken Josefina Erikson berör i sin artikel om dynamisk frameanalys i detta temanummer. På denna punkt hänvisas läsaren dessutom till hennes noggranna undersökningar av den svenska riksdagens synvänder vad gäller prostitutionsproblemet; 1998 års prostitutionslagstiftning förbjöd köp av sexuella tjänster och kriminaliserade därmed kunderna men inte de prostituerade, en uppfattning som på 1970-talet hade avfärdats i riksdagen som larvig och oseriös (Erikson 2011, 2015).

Som eget exempel ska jag ta de diskursiva synvänder mellan 1972 och 1974, som gynnade fortsatt utbyggnad av energikällan vattenkraft och missgynnade älvräddarna. Jag ska beskriva detta från den tydligt deklarerade synpunkten ”rädda de återstående fritt strömmande vattnen från vattenkraftsexploatering”.

Från 1960 fram till 1970-talets ingång hade utbyggnad av vattenkraft i Sverige hemsökt av kraftiga opinionsmässiga bakslag. Den positiva syn på exploatering, som rätt ända sen seklets begynnelse, hade slagit om till en negativ. Under den korta perioden från våren 1972 till våren 1974 sker ett nytt häftigt omkast, nu tillbaka till utbyggnadssidans fördel. Det synliggjordes med en intellektuell och språklig innovation: motsatsparet *ständigt förnybar flödesenergi-uttömliga energikällor*.

Världen runt initierade Romklubbens rapport ”Tillväxtens gränser” 1972 häftiga debatter om en dyster framtid för industrisamhället. Särskilt oroväckande var att naturresurser som olja och kol började betraktas om ändliga och påstods snart komma att ta slut. Samtidigt började man tala om varaktigt flödande energikällor och betrakta dessa som vida överlägsna alternativ till energi utvunnen ur uttömliga fossila bränslen.

7 Den tyska gestaltpsykologin (Koffka, Köhler, Wertheimer) har gett oss metaforen ”gestalt”. ”In psychology, a gestalt is something that has particular qualities when you consider it as a whole which are not obvious when you consider only the separate parts of it” (Gestalt 2015).

Till den lovprisade flödesenergin hänfördes sol, vind och ... vatten. Vattenkraften placerades därmed in i ett helt nytt, från miljösynpunkt ytterst fördelaktigt perspektiv. Från att ha varit förkastlig från naturskydds- och miljösynpunkt började den nu uppfattas som en miljövänlig, ständigt flödande energikälla. Denna första synvända försvagade naturligtvis älvrädderiet.

Men opinionsklimatet för älvräddandet skulle bli än värre. Mellan januari och maj 1973 inträffade en mycket omtalad andra synvända, den beträffande *kärnkraften*. Hittills hade alla politiska styrkecentra sett odelat positivt på den svenska kärnkraftssatsningen, som i början av 1970-talet började bära frukt. Kärnkraftsdriven elektricitet skulle bli en motor för fortsatt industriell utveckling. Och för miljövännerna: den skulle rädda landets sista fritt strömmande älvar och åar från utbyggnad för elkraftsproduktion.

Mellan januari och maj 1973 svängde synen på kärnkraft hastigt över i negativ riktning. I januari tog regeringen för givet att kärnkraften skulle byggas ut till 24 aggregat omkring år 1990. Redan i maj införde riksdagen emellertid ett uppskov för fortsatt kärnkraftsexpansion, vilket 1975 ledde till stopp efter 12 reaktorer samt till ett märkligt beslut 1980 om avveckling, inte omedelbart eller om fem år, utan om 30 år dvs. senast 2010. Fissionsenergin byggde på en uttömbar energibärare, uran. Den drog med sig risker för gigantiska olyckor. Den genererade ett avfall, som måste lagras i hundratusen år. Även av dessa anledningar kunde älvrädderiet inte längre rutinmässigt hänvisa till den kommande kärnkraften som de strömmande vattnens räddare. (EV & Brandel 2001:184 ff).

Vad ger egenvärde åt en idéanalytisk beskrivning? Beckmans (49) svar pekar i rätt riktning; han hänvisar i sammanhanget till skriften "Varför vetenskap" av statsvetarna Bjereld, Hinnfors och Demker (2009). En självständig idéanalytisk beskrivning är inte bara ett återgivande av ett rätt budskapsmaterial. Den är en bearbetad framsortering av något viktigt, som inte tydligt framgår av det brusande idéstoffet i dess råa, oförädlade form. Redskapet för att skapa detta är forskarens brillor, hennes idéanalytiska raster.

I 1972–74 års två synvändor utgörs det idéanalytiska rastret av forskningsfrågan och analys-schemat. Staten och vattenkraften, den ursprungliga forskningsfrågan, visade sig efter hand för smal för att greppa synvändorna. Först då "vattenkraften" breddades till "energin" (staten och energin) kunde olja, kol och kärnkraft *inkluderas*.

Sedan kommer analys-schemat, som *exkluderar* det oväsentliga. Somt var ingenting annat än tröttsamma upprepningar av till leda tröskade synpunkter. Somt låg perifert eller helt vid sidan av ämnet, t.ex. propagandistiska och emotionella slagord utan argumentellt innehåll eller tekniska problem med kärnkraftsavfallets upparbetning vid Sellafield i Storbritannien. Forskningsfrågans och analys-schemats uppgift blir att *rensa bort* ogräset för att ge kulturväxterna större livsrum.

Men schemats uppgift är också att *ordna upp* det resterande idématerial, så att det bildar mönster. De stora linjerna hittar vi knappast fullständig uppdragarna i något enskilt dokument, såsom t.ex. en proposition, ett utredningsbetänkande, ett reportage eller en artikel. Idéanalytikern påtar sig här en *syn-tetisk* uppgift: att sammanfoga många spridda, fragmentariska energianalyser till en omfattande helhet.

Dimensioner måste vävas in i analys-schemat. Klarläggande distinktioner för det totala energiområdet är motsatsparet ständigt förnybar flödesenergi-uttömliga energikällor samt risker med och lagringstider för eventuella restprodukter.

Beskrivningar av just synvändor måste ha ett jämförande tidsperspektiv bakåt för att relevanta förändringar mellan då och nu ska kunna upptäckas. Vi startade vår berättelse 1960–1971 och förde den framåt till ca 1973 bland annat för att kunna greppa de två synvändorna.

Lägg därtill att forskningsfrågan och analysapparaten bör knyta an till vetenskaplig teori. Som illustrativa exempel på denna aspekt har vi här nämnt Thomas Kuhns gestaltomkopplingar, Frank Baumgartners punkterade jämvikter och mina egna uttryck ”synvändor” och ”diskursiva skred”.

Sist och slutligen har vi frågan om språkligt begreppsliggörande och namngivning på den upptäckt (upptäckter) varom beskrivningen handlar. En lämplig språklig beteckning placerar upptäckten i ett teoretiskt perspektiv, som kanske är nytt för materialet. Forskaren måste kunna se att det handlar om synvändor, diskursiva skred och gestaltomkopplingar och dessutom använda dessa benämningar på det aktuella fenomenet. Därmed gör forskaren dem till fall av en större grupp av fenomen, vilket vidgar vyerna för både forskaren själv och den som tar del av hennes rön.⁸

8 Andra exempel på idéanalytiska beskrivningar av (potentiella) historiska synvändor.

- 1) Värmepumparnas diskursiva omgestaltning från metod att reducera oljeanvändningen genom utvinning av värme ur pappersindustriernas havsutsläpp av spillvatten till att genom utsläpp från pumparna av det kemiska arbetsmediet CFC skada jordens skyddande stratosfäriska ozonlager och bidra till utplåning av allt jordiskt liv. (EV & Klefbom 2002: 228, 167–168).
- 2) Välfärdspolitiken omvinkling från faktor som ökar välfärd och jämlikhet i levnadsstandard till faktor som skapar bidragsberoende, passivitet och livslångt utanförskap.
- 3) Norska högerns diskursiva gestaltomkoppling från positiv till negativ syn på unionen med Sverige på våren 1905 (EV 1971: t.ex. 119–124).
- 4) Synen på höga skorstenar som anordningar för att förbättra miljön (kring industrianläggningar) till allvarlig miljöförstörare genom att rökutsläpp bidrar till fjärran nedfall av surt regn. (Lundgren 1998:57 ff.)
- 5) Riksdagens beslut den 10 maj 1963 ang omläggning till högertrafik 1967 (implementerades den 3 sept 1967)
- 6) Riksdagens beslut den 9 oktober 1997 om nollvisionen för vägtrafiken som bl.a. innebar att en del av huvudansvaret för dödsolyckor flyttades över från trafikanterna till systemutformarna (Belin 2012).

Efter denna genomlysning av hur teoriimpregnerad beskrivande idéanalys är, riktas fokus mot den andra varianten i vår fyrdelade typologi över statsvetenskaplig idéanalys: den giltighetsprövande.

Giltighetsprövande (idékritiserande, ställningstagande) idéanalys

”Idékritik: att ta ställning”, så kallar Beckman detta andra övergripande syfte med verksamheten att analysera idéer. Jag följer Beckman i spåren en bit och stannar för ”giltighetsprövande idéanalys” med ”idékritiserande/idékritik” och ”ställningstagande” som synonymmer.⁹

I en giltighetsprövande analys med statsvetenskapliga anspråk granskas idéernas intellektuella bärkraft, bärighet, innehållsliga redbarhet, halt. Är budskapet klart? Är det motsägelsefritt? Relevant? Sant? Är förekommande tolkningar rimliga? Se där några frågor som ställs!

Upprepas bör att giltighetsprövning förutsätter något att giltighetspröva. Ånyo vill jag betona att idématerialet som ska prövas måste först beskrivas. Beskrivning kommer först. Logiskt sett. Och att beskriva förutsätter, som bekant, frågor, tolkningar och analyscheman.

Förvisso kan, *rent praktiskt*, en prövning av det som prövas försiggå som en process (idealtypiskt: ett redbart samtal). En första prövning av en utsaga resulterar i att den prövade förbättrar utsagan, som i sin tur utsätts för prövning, vilket i sin tur följs av en förbättring, som följs av en ny prövning, vilken åtföljs av en förbättring etc etc. Detta hindrar inte att beskrivning av det som prövas *logiskt* måste föregå prövningen av det.

Giltighetsprövning avser forskarens ställningstagande till andras utsagor. Hon kan giltighetspröva andras rena beskrivningar av tillstånd eller trender (”sjukskrivningarna i landet har under senaste året ökat med två procentenheter”), andras utsagor om orsakerna bakom denna trend (”detta beror på den alltmer ökade stressen i arbetslivet”) eller om effekterna (”konsekvensen har blivit att utgifterna för sjukskrivningar ökat vilket stoppar reformer i skolan”); hon kan också till exempel beskriva andras löften (”ett av de nuvarande regeringspartierna lovade i valrörelsen att agera kraftfullt för att vända trenden med avseende på sjukskrivningar”) för att giltighetspröva dem (”trots tre års regeringsinnehav har trenden inte brutits; tvärtom har regeringspartierna ägnat sjukskrivningstalen föga intresse; de har med andra ord brutit sina löften i detta avseenden”). På liknande sätt kan idéforskaren

9 Beckman snuddar vid uttrycket ”gångse krav på redbarhet i argumentationen” som allmän beteckning för Idekritik: att ta ställning (17) – Ordet giltighetsprövning står i Beckmans bok enbart för användning av kriterierna motsägelsefrihet och giltiga slutledningar; själv för jag in detta under konsistensregeln. – Innehållslig idéanalys är min tidigare beteckning i t.ex. EV 1971:34 ff för giltighetsprövande.

giltighetspröva andras värdeutsagor ("trenden är förfärlig och måste absolut brytas"), rekommendationer till handling, överenskommelser och programmatiska uttalanden.¹⁰

Självklart kan resultatet av en giltighetsprövande idéanalys av t.ex. politisk-filosofiska traktater med vetenskapliga anspråk, politiska ideologier, policydiskurser, doktriner om nätverksstyrning och brukarstyrning eller föreställningar om bostadspolitikens effekter bli både positivt och negativt.

Den statsvetenskapliga giltighetsprövningen och argumentationsanalysen förfogar över en uppsättning regler utifrån vilka forskarna kan bedöma om ståndpunkter, argumenteringar, begrepp, tolkningar, påståenden om verkligheten, värderande omdömen, löften, rekommendationer till handling eller andra inslag håller måttet. Beckman resonerar kring dylika regler eller normer. De vanligaste reglerna sammanfattas här i ett eget schema (figur 3). Om dessa normer, och om normer som eventuellt saknas, finns mycket att säga men avsnittet får bli kort. Värderingsregeln, den sjunde i listan, tas upp lite annorlunda än hos Beckman. Även konflikter kring dessa regler och hur dessa regler kommer till ska uppmärksammas, en aspekt som inte berörs av Beckman.

Figur 3. Åtta huvudregler för statsvetenskaplig giltighetsprövning av politiska idéer

- 1. Klarhet.** Budskapet ska vara rimligt tydligt
  - a. Ord får inte brukas otydligt
  - b. Presentationen ska vara systematisk för att inte leda till oreda och otydlighet
  - c. Ståndpunkter och argument får inte vara underförstådda så att det skapar otydlighet
- 2. Rimlig tolkning.** Återgivning av andras budskap ska vara resonlig
- 3. Argumentell underbyggnad.** Ståndpunkter ska åtföljas av minst ett argument
- 4. Relevans.** Budskapet ska höra till ämnet och inget viktigt utelämnas
  - a. Uttalanden ska höra till ämnet
  - b. Aspekter som hör till ämnet ska inte uteslutas utan beaktas och presenteras
- 5. Konsistens.** Budskapet ska vara sammanhängande
  - a. Ståndpunkter och argument ska vara konsistenta med andra ståndpunkter och argument
  - b. Ståndpunkter och argument ska vara konsistenta med handlande
  - c. Slutledningar från premisser till slutsatser ska dras på ett logiskt giltigt sätt
- 6. Sanning.** Budskapet ska vara sant (hållbarhetsprövning)
- 7. Värderingar.** Budskapet ska vara värdemässigt godtagbart
- 8. Löften, överenskommelser.** Utfästelser ska hållas.

Källa: Anpassat efter EV 1996:343; 1992:101; 1987:357 och 1982: 31ff, 123ff; även 1977:19, 59 ff.

Under mina studier på 1960- och 70-talen av statsvetenskaplig idéanalys, Herbert Tingstens idékritik, filosofisk argumentationsanalys à la Arne Næss och andra norska filosofer, och Poppers föreställningar om vetenskaplig falsifiering

10 Giltighetsprövning kan naturligtvis också avse forskarens egna utsagor, argumenteringar och normativa uppfattningar.

försökte jag kreera en allmän översikt över kritiktyper. Huvuddragen i schemat fanns redan i "Det rationella politiska samtalet" (1977:19,59ff) men presenterades mer utförligt i "Political Reasoning" (1982:31ff, 123ff). En inspirationskälla var skrifter av och samtal med Robert Heeger (1975) och Anders Jeffner (1970) i teologi, Thorild Dahlquist, Per Ericsson, Stig Kanger, Ann-Karin Malmström och Bertil Strömberg från filosofi samt Stefan Björklund, Sture Blomgren, Mats Bäck, Sverker Gustavsson, Helle Kanger, Reidar Larsson och Leif Lewin från statsvetenskap. I många fall ägde dessa samtal rum på Carolina Rediviva och Café Alma i ståtliga universitetshusets källare, vilka under en försvinnande kort period i mitt liv fungerade som mina två bästa arenor för tvärvetenskapliga samtal. Även deltagare som Mats Dahlkvist (Lindberg) och Claes G Ryn i en av mig själv ledd studiegrupp i statskunskap kring Arnold Brechts "Political Theory; The Foundations of Twentieth Century Political Thought" bidrog. Efteråt har jag sporrats av Johan Lundborgs och Bernt Skovdals traktater om Tingsten, samt "Demokratiets kris", Palle Svenssons dissertation (1996) för doktorsgraden vid Århus universitet (EV 1992 och 1996). Ingen av de nu nämnda ska naturligtvis hållas ansvarig för systemets eventuella ofullkomligheter. Självfallet finns mycket mer att göra på detta fält. Jag väddar om crowdsourcing från läsarnas sida och hoppas bli bönhörd.

Klarhet. Oklarheter förekommer ymnigt i det politiska språket. Två välkända oklarheter hos enstaka ord och begrepp är mångtydighet och vaghet. Institutionaliserade, mer omfattande budskap i politiska partiprogram eller statliga policyer kan vara dunkla. Politiskt språk handlar ofta om dimläggning och rökridåer av medvetet slag. Klarhetsregeln blir då ett av den statsvetenskapliga idékritikens mer fruktbara rättesnören. (Stone 2013:178 ff).

Rimlig tolkning. Tolkningar av andras budskap bör vara resonliga, resonabla. Det politiska språket innehåller återgivningar av andras uppfattningar. Även om dessa återgivningar gör anspråk på att vara avbildningar, så rör det sig i politik för det mesta om medvetna förvrängningar (vinklingar) och inte bara misstolkningar. *Fågelskrämmestaget* (Straw Man Fallacy) kallas detta traditionellt i den informella logiken (Beckman 2005:79). Regeln om rimlig tolkning innebär kritik av uppenbart oresonliga tolkningar. Ställningstaganden till tolkningar av andras ståndpunkter och övertygelser är viktiga inslag i innehållslig, giltighetsprövande statsvetenskaplig idéanalys.

Den som förvrider och målar upp en nidbild av motståndarens åsikter utsätter sedan ofta denna nidbild för vild kritik. Den kan påstås vara oklar, osammanhängande, irrelevant, osann mm. "Skuggboxning" är Lundborgs term för detta beteende (1991:83). Det är inte den vilda kritiken av nidbilden utan själva nidbilden som regeln om rimlig tolkning vänder sig mot. Att Herbert Tingsten, den svenska statsvetenskapliga idékritikens fader, i sina verk kritiserar

ideologier för att innehålla felaktiga eller missvisande tolkningar av meningsmotståndarnas uppfattningar påvisas av Lundborg (83 f).¹¹

Argumentell underbyggnad. Denna grundregel i argumentationsläran säger att ståndpunkter (t.ex. påståenden om verkligheten, värdeutsagor, rekommendationer till handling, löften, överenskommelser) ska åtföljas av åtminstone ett argument. Den intellektuellt oacceptabla argumentationsteknik, som består i att en ståndpunkt förs fram och upprepas och upprepas utan att några skäl vare sig för eller emot produceras, fick redan på medeltiden ett särskilt namn i den informella logiken, "argumentum ad nauseam", sjösjukeargumentet. Sjösjukeargumentering förekommer nog men registreras sällan i litteraturen.

Relevans. Regeln om relevans stipulerar att utsagor (och lätt insedda, underförstådda delar därav) ska höra till ämnet samt att väsentliga delar av ämnet inte ska utelämnas. Relevanskritik kan med andra ord riktas dels mot vad som sägs (det är irrelevant och bör inte åberopas), dels mot vad som utelämnas (det är relevant och bör dras in, Lundborg 1991:76). Beckman nöjer sig med att nämna relevansregeln på nio rader (2005:62).

Utgångspunkten är att det finns en sak, ett ämne, ett förhållande, som den granskade debatten, policyn, den ställda frågan hänger ihop med. Relevans är alltid betingad något annat och detta andra kan kallas för saken, ämnet, förhållandet. Det rör sig om meningssammanhang eller logiska sammanhang mellan det granskade och detta andra, inte om att det ena påverkar (kan påverka) eller används (kan användas) för att framkalla effekter på det andra. Påverkan implicerar orsak-verkan och är något annat än argumentationsanalytisk relevans. Att en utsaga är relevant för ett ämne betyder bara att den sakfrågemässigt hänger ihop med ämnet, inte att någons utsägnad av den kausalt påverkat ämnet.

Att agitatorer i politiska valkampanjer bryter mot relevanskravet är självklart. Oskuldsfullt eller pretentiöst prat vid sidan av ämnet är ett populärt trick som politiker tillgriper, när de ställs inför besvärliga journalistfrågor. I stället för att rättfram besvara frågorna slingrar de sig och snackar snömos eller släpper plattityder. Av nödtvång döljer politiker relevanta fakta, som om de utsades skulle ställa eget agerande eller egna partiprogram i ofördelaktig dager.

Konsistens. Regeln om konsistens riktar sig mot oförenligheter och motsägelser. Budskap ska vara logiskt sammanhängande och motsägelsefria. Att hävda en sak och dess motsats kan inte accepteras som redbar argumentering. Att säga

11 Enligt Mats Lindberg utsätter Quentin Skinner Jacques Derridas tes är att vi ska ge upp försök att vetenskapligt tolka andras idéer och intentioner eftersom vi ändå aldrig kan nå absolut oförvitligt säkra återgivningningar för denna vanliga idékrik: "Derrida appears to be --- attacking a position that no theorist ... defend," Lindberg konkluderar: den postmoderna kritiken riktar sig mot a "suitable, fabricated straw-man".

en sak och göra en annan eller det motsatta strider också mot konsistensregeln. (Lundborg 1991:78 ff, Billig 1996: 205 ff). ”Samstämmighet” och ”ligga i linje med” (eng. ”alignment”) är andra uttryck som används.

Regeln om konsistens sönderfaller i tre underregler. Underregel 1 stipulerar att ståndpunkter (rekommendationer, utfästelser mm) ska vara förenliga med andra ståndpunkter, argument med andra argument och begreppsanvändning med annan begreppsanvändning. En praktiskt viktig inkonsistens i det politiska språket utgörs av kontradiktioner mellan generella ståndpunktsdeklARATIONER som inte följs upp med uttalande på samma område i specifika fall. Så här kan konsistenskritik låta. ”Regeringen har offentligt och officiellt deklarerat att den kommer att föra en feministisk utrikespolitik och påtala företeelser i andra länder som strider mot jämställdhet mellan könen. Men i umgänget med Saudi-Arabien, världens f n. mest kvinnofientliga land, håller ni tyst. Hur förklarar ni denna motsägelse?”

Noteras bör att påpekanden om inkonsistenser ofta åtföljs av krav på *rättfärdiganden, förklaringar*. De som påtalar inkonsistenser hos andra kräver förklaringar av den påtalade. ”Hur kan det komma sig att ni är inkonsistent?” Svaret kan bli att inkonsistens förnekas. ”Vi motsäger oss inte alls. Så här förhåller det sig etc etc.” Ett annat svar kan vara att den specifika händelsen är ett undantag. ”Just i detta fall måste en avvägning göras mellan en feministisk konfrontation å ena sidan och våra mycket goda affärsförbindelser med saudierna å det andra, särskilt vad gäller deras köp av svensk militär utrustning; de kan sluta köpa vapen av oss, vilket skulle skada vår vapenindustri.” Återgivning av rättfärdiganden i form av förklaringar ingår därmed som viktiga inslag i giltighetsprövande idéanalyser.¹²

Underregel nr två säger att handlandet ska vara förenligt med det uttalade budskapet. Det duger inte att i tal och skrift tillkännage en allmän attityd och sedan handla annorlunda i enskildheter. Det duger inte att i en valrörelse lova en viss sak och sedan i regeringsställning göra det motsatta. Även detta kräver en godtagbar motivering. ”Ni har hävdad att vårt land ska vara öppet för asylsökande som befinner sig på flykt och som vill söka asyl. Men nu har ni infört gränskontroller och skärpta regler för att bevilja asyl. Häri ligger en motsägelse. Hur kan ni förklara detta?”

Den tredje underregeln påbjuder att slutsatser ska härledas ur premisserna på ett logiskt korrekt sätt. Hur man bör handla kan inte logiskt härledas ur hur det är, för att ta det kanske tydligaste exemplet.

Intressant för idéforskaren är att observera hur kritik av oförenligheter och inkonsistenser bemöts av den som utsätts för kritiken. Hur förklarar man bort oförenligheter? Som nyss påtalats finns plats för återgivning av bemötanden i giltighetsprövande idéanalys.

12 Jfr det intressanta resonemanget i Badersten 2006: 135; även Billig 1996:193 ff.

Sanning. Budskapet ska vara sant. När denna regel tillämpas utsätts budskapet för en hållbarhetsprövning. Det torde finnas minst fyra typer av hållbarhetskritik. De kan ordnas från svagare till starkare prövningar:

- (i) politiska verklighetsomdömen (t.ex. enkla påståenden eller utsagor om effekter och orsaker) är klen belagda
- (ii) politiska verklighetsomdömen saknar helt belägg
- (iii) politiska verklighetsomdömen kan inte beläggas med någon acceptabel metod samt
- (iv) politiska verklighetsomdömen är falska.

Med verklighetsomdömen kan avses förklaringar i policyutsagor. Förklaringar av negativa tillstånd i världen vinklas ofta i offentlig politik så att någon politisk motståndare får bära ansvaret för detta tillstånd och någon politisk vän får bära ansvaret för att tillståndet förbättras. Resonemangen är vinklade (eng. framed). Sådana förklaringar kan utsättas för hållbarhetsprövning. Idéanalytikern kan utsätta dem för falsifieringsförsök. Men också för konstruktiv analys genom att föreslå alternativa förklaringar.

Enligt Johan Lundborg förekommer typerna (i), (iii) och (iv) i Tingstens sanningskritik (1991:25–27, 57–78). Så är exempelvis metafysiska utsagor falska enligt Tingsten (61 f). Överhuvudtaget är sanningskritik ett stående inslag i Tingstens uppställningar med ”ideologiska vettvillingar”. Tingsten betraktar verklighetsomdömen som den avgörande delen i en ideologi. ”Men ideologier äro icke, såsom stundom tanklöst påstås, väsentligen serier av värderingar. Verklighetsomdömen spela huvudrollen.” Dessa i svensk statskunskap berömda ord uttalar Tingsten i ”De konservativa idéerna”.¹³ Särskilt i form av försök till falsifiering bör hållbarhetsprövning vara ett angeläget inslag i innehållslig statsvetenskaplig idéanalys.

Värderingar. Denna näst sista regel rekommenderar att resonemang i värderingsfrågor ska vara godtagbara eller rimliga. För det första ska diskriminering eller favorisering genom ord och uttryck (diskursiv diskriminering, favorisering) inte förekomma (t.ex. Boréus 2005a och b, 2006). Tvärtom bör såväl intrinsikala (uttryckande ultimata värden) som extrinsikala (uttryckande medel att nå intrinsikala, ultimata värden) värdeutsagor vara grundade i argument och resonemang. Denna värdeinriktade acceptansregel skiljer sig från de övriga reglerna i det innehållsliga samtalet genom att den är betydligt mer kontroversiell. Det har funnits skolor i vetenskapsteorin, som hävdar att

13 Lundborg 1991:92; jfr min egen analys av denna utsaga i EV 1977:160 ff och Skovdahls noggranna granskning och insiktsfulla resonerade om den (1992:61–69, 70–73, 79–80, 82–86, samt 322 ff – se uppslagsordet Vedung, Evert i Skovdahls personregister).

argumentering i värdefrågor är vetenskapligt meningslös. I nästföljande avsnitt ”Värderingsregeln, en fördjupning” kommer ytterligare resonemang i värdefrågan att redovisas.

Löften, överenskommelser. Den åttonde och sista regeln i min idéanalytiska verktygslåda stipulerar att löften och överenskommelser ska hållas. Den partiledare som lovar att agera på ett särskilt sätt om hennes parti får bilda regering bör hålla vad hon lovat. Det finns en presumtion i den innehållsliga idéanalysen som säger att utfästelser är till för att hållas. Undantag kan emellertid tolereras. Undantag kan faktiskt tolereras i fråga om alla här stipulerade regler, men i så fall krävs en speciell argumentering som från någon utgångspunkt är godtagbar. Detta är en så viktig synpunkt att den borde utvecklas rejält, vilket jag dock inte gör i detta sammanhang med hänsyn till utrymmet.

Tilläggas bör att löften och överenskommelser också kan utsättas för kritik utifrån flera av de tidigare uppräknade normerna.

Exkurs. Två metoder för tolkning och framställning vid idékritisk prövning

Generositetsprincipen är ett hjälpmedel för tolkning vid idékritiserande/giltighetsprövande idéanalys. Den metod jag har i tankarna behandlas i Beckmans bok (78). På engelska går den under benämningen ”principle of charity”. Popper (1961:3) använder frasen ”build-up-a-position-worth-attacking”. Han tillämpar den på stora filosofers utläggningar. En tolkning, skriver Popper i ”Open Society and Its Enemies” (1962:246, 293):

must take the form of a rational reconstruction, and must be systematic; it must try to reconstruct the philosopher’s thought as a consistent edifice... We ought to start with the assumption that a great philosopher is not likely to be always contradicting himself, and consequently, wherever there are two interpretations, one of which will make [him] consistent and the other inconsistent, prefer the former to the latter, if reasonably possible.

Popper anbefaller således en rationell rekonstruktion av texten för att göra den konsistent. Det är inte fråga om att ängsligt fastställa aktstyckenas vardagsspråkliga eller tekniska mening. Den grundläggande utgångspunkten är att en storartad tänkares filosofi bör uppfattas som motsägelsefri. Detta antagande om konsistens blir ett argument för att undanröja oförenligheter mellan enskilda resonemang.

Självklart bör generositetsprincipen tillämpas endast om det övergripande syftet är idékritiserande/giltighetsprövande. Om syftet är rent beskrivande eller förklarande finns ingen anledning att förbättra det som sägs. I stället blir då inkonsistenser så intressanta att de bör påtalas.¹⁴

Idealtypisering av argument. Vid idealtypisering av argument i en diskurs schematiseras de skäl för eller mot som vanligtvis förs fram kring en eller flera ståndpunkter i en diskurs. Jag kallar det idealtypisering trots att typerna ligger nära reellt förekommande grunder. Diskursen kan röra sig om ett politisk-filosofiskt spørsmål, ett policyområde, en del av ett policyområde eller något annat diskussionsämne t.ex. i offentlig politik och förvaltning. Konstruktionerna kan sedan brukas på flera sätt. En möjlighet är att nyttja dem som redskap för fortsatt empirisk analys av diskurser, debatter, åsikter, program. I detta fall tjänar de bara som ett vanligt analyschema för beskrivningar. En annorlunda användning är att utan fortsatt empirisk undersökning låta dem utgöra en stiliserad beskrivning av det principiella tänkandet på ett fält. Syftet är då förmodligen upplysande: ”med all utsmyckning avskalad och återstoden starkt kondenserad så ser den fundamentala argumenteringen ut så här och så här på detta område”.

På den här punkten vill jag särskilt be läsarna om crowdsourcing. Vänligen ge mig praktiska exempel!

I brist på bättre tvingas jag illustrera med ett fall ur ett alster till vilket jag själv varit förste författare (EV & Dahlberg 2013: 50). Fallet visar schematiserade skäl för brukarorientering i implementeringsprocesser. En oktett av argument rekonstruerades som svar på frågan ”Varför ska man bry sig om brukarna (individerna i målgruppen) i implementering av offentlig politik? (en lätt annorlunda lista på danska i Bjørnholt & Vedung 2015: 271–276).

1. *Insatsanpassning*: för att avpassa service och annan styrning efter brukarnas önskemål och behov
2. *Maktutjämning*: för att myndiggöra brukarna och utjämna rådande maktobalans mellan brukare och leverantörer
3. *Effektivitet*: för att öka verksamhetens måluppfyllelse och verkningsgrad

14 EV 1982:104ff ger en framställning av generositetsprincipen hos bl.a. Popper och Scriven. Även i EV 1983b och 2009:kap 3 Interventionsteorier.

4. *Legitimitet*: för att stärka verksamhetens acceptans bland brukare och medborgare
5. *Medborgarfostran*: för att skapa medborgerliga kunskaper och färdigheter hos brukarna
6. *Expressivitet*: för att allmänt öka brukarens tillfredsställelse och välbefinnande
7. *Hjälptill-självhjälp*: för att på ett visst fält underlätta för brukare att lära känna andra brukare, vilket kan komma att öka deras självförtroende och kompetens, så att de kan ta egna initiativ att lösa sina problem utan att det offentliga behöver bli inblandat
8. *Metod*: för att kasta ljus över frågan om interventionens inverkan på brukarna

De åtta argumenten är utformade som idealtyper.¹⁵ Trots att ordet "ideal" på svenska betyder "fulländat", "fullkomligt", "högt skattat", så uttrycker sammansättningen "idealtyper" varken här i sammanhanget eller generell i vetenskapligt språk något normativt eftersträvansvärt. Idealtyper ger sig heller inte ut för att vara helt och hållet representationer av verkligheten, dvs. de är inga genuina avbildningar. Däremot är det, åtminstone i fallet här ovan, inte fråga om rena skrivbordsprodukter, där forskarna logiskt resonerat sig fram till tänkbara idealtypiska bevekelsegrunder för brukarorientering, brukarmedverkan eller brukarinflytande. Vi båda konstruktörer har tvärtom använt oss av motiveringar som figurerar i litteraturen, och sedan renodlat dessa. Genom renodlingen blir idealtyperna redskap för översikt, klarhet, överblick. Kanske skulle de kunna kallas realtyper på grund av att de ligger så nära verkligheten. Men de är konstruktioner *också*. Stilisade tankekonstruktioner. Det är vi författare som tillverkat dem och (viktigt nog) gett dem namn. Därför hör jag valt att kalla dem idealtyper. (EV & Dahlberg 2013:24; Eriksson 1989).¹⁶

15 Mina renodlade argument påminner om de idealtypiserade schematiseringar över politiska ideologier i Europa sedan Franska revolutionen, som förekommer i läroböcker (se avsnittet "The inner structure of ideal type political ideologies" i Mats Lindbergs bidrag till detta temanummer). Ett dussintal exempel på sådana ideologier brukar förevisas, vilka i sin läroboksform aldrig har existerat i verkliga livet. De påminner, fortsätter Lindberg, om de kolorerade bilderna av fåglar i ornitologiska handböcker som av pedagogiska skäl stilsiterats till idealtyper. Lindbergs fågelbilder är för mig ett utomordentligt upplysnings exempel på idealtyper och deras värde för lärande. Jfr också Petäjä 2006: 19 ff, 29 ff.

16 Den korta skriften "Vattenkraft: argument för och mot" innehåller både argument för och mot utbyggnad av strömmande vatten för elkraftsändamål, vilket ju framgår redan av titeln. Jag har hittat och idealtypiserat åtta argument för och 14 argument mot med ibland ända upp till fem undertyper. (Vedung 2011).

Idéanalys av första och andra ordningen eller metastrider om regler

En analytiker som nagelfar innehållet i politiska idéer kan tvingas upp på en metanivå för att ta ställning till det regelsystem, som hon själv tillämpat i sitt nagelfarande. Analytikerns regler – en oktett i mitt fall, se figur 3 Åtta huvudregler... – accepteras inte av dem som giltighetsprövas. De responderar med kritik av dessa regler samt hänvisningar till alternativa regler. Diskussionen kommer därmed att handla om giltigheten av såväl de egna reglerna som motståndarens alternativa. Idéanalys av första ordningen förvandlas till idéanalys av andra ordningen. På denna punkt inspirerades jag en gång av en insiktsfull artikel av min dåvarande upsaliensiske kollega bland teologerna, Anders Jeffner (1970). Jag utvecklade metaidén både i "Det rationella politiska samtalet" (1977:93–109, 115–20, 142–43, 151–57, 178–80) och i "Political Reasoning" (1982:134–37, 146–51, 162–63, 173–79, 203–05), ett inlägg som föga eller inte alls uppmärksammats i kollegors och studenters senare citeringar. Mer utförligt är tankegången följande.

Var och en av de åtta reglerna för en giltighetsprövande idéanalys uttrycker en norm om vad som karakteriserar ett redbart inlägg i en vårdad debatt. Entydig eller en gång för alla given är denna regeluppsättning (i figur 3) absolut inte. Den utvecklas bl.a. i takt med praktiska erfarenheter och nya rön i forskning. Regeluppsättningen är också kontroversiell därför att den i många situationer fortfarande inte ger entydiga direktiv utan är öppen för skilda tolkningar.

Den ska också ses i ljuset av det *redbara samtalet* (det *resonabla samtalet*, det *rationella samtalet*) som metafor för samhällsvetenskap i stort. I samtal mellan två eller flera parter är det alltid möjligt att resa invändningar, även mot reglerna för samtalet som sådant. Kanske särskilt av den anledningen vill jag hålla öppet för att även samtalets regelsystem ska hållas öppet för kritik, invändningar och förändringar.

Samma gäller också för till synes utomordentligt regelstyrda verksamheter som höjdhopp, fotboll och längdåkning på skidor. Längdåkningens regelbok, för att ta ett exempel, har fått skrivas om i samband med uppfinningen av den fria åkstilen i skidspåren.

Motsättningen mellan analytikerns position och den analyserades kan således avse analytikerns regelsystem i stället för hennes tillämpning av detta regelsystem. Idéanalys av första ordningen skjuts åt sidan till förmån för idéanalys på en metanivå, dvs. av regelsystemet. Företrädarna för den position som analyseras accepterar inte t.ex. reglerna för tolkning, relevans, sanning eller värderingars godtagbarhet. I stället hävdas från den analyserades sida att hans idéer måste bedömas utifrån andra standarder eller att de aktuella reglerna måste ges en annorlunda innebörd. Analytikern, som kritiserar missvisande tolkningar, relevansfel, illa underbyggda verklighetsomdömen och svagt motiverade värderingar, kan härvid tvingas upp på en högre nivå och ta ställning till den analyserades alternativa regelsystem. Tillämpningen av idékritikens regelsystem

förvandlas till en fejd om regelsystemet självt. Vi talar om regelkonflikter eller metastrider. Eller idéanalys av andra ordningen.

Beckman har inte med denna metanivå i sina alster. Möjligen har han funnit resonemanget om första och andra ordningen alltför avancerat för en introducerande text.

Värderingsregeln, en fördjupning

Efter denna skissartade exposé över regelsystemet för en giltighetsprövande idéanalys ska jag något fördjupa värderingsregeln. Beckman (2006:339–340) har påpekat en inkongruens mellan "Samtalet" 1977 och "Utvärdering i politik och förvaltning" 1991 och 1998 vad gäller värdefrågor. I Samtalet var jag upptagen av frågan att ta ställning till andras värdeuppfattningar utifrån deras egna värderingskriterier, medan jag i "Utvärdering i politik och förvaltning" menar att utvärderaren/idéanalytikern också kan ställa upp egna värderingskriterier, argumentera för deras tydlighet, relevans och rimlighet samt kritiskt bedöma andras idéer utifrån dem.

Beckmans iakttagelse är korrekt. Mitt synsätt har utvecklats och utvidgats. Och Beckman ger eldunderstöd. Intern respektive extern rimlighetsprövning av värden (2005:71 ff) noterar han med en nomenklatur som är konslös och lättbegriplig.

Beckman och jag är alltså överens. Ett synsätt i värderingsfrågan, som skulle ha väckt bestörtning och dragna sablar för 50 år sedan, tas 2018 emot med jämnmod. En giltighetsprövande samhällsvetenskaplig idéanalytiker och utvärderare kan bedöma utifrån de studerade aktörernas egna värdepremisser, om det sker öppet och med åtföljande argumentering.¹⁷ "Givet att målet för reformen R var si, så visar min empiriska studie att målet si inte har uppnåtts;" "givet värdekriterierna v1, v2 och v3 hos intressent I, visar min studie av intressentens självbedömning av reformen R att den inte fullt ut har uppfyllt intressenten I:s tre egna värdekriterier."

Men, och det är det nya, idéforskaren kan också ponera en egen normativ utgångspunkt t.ex. "vi bör ha jämställdhet mellan könen", argumentera för denna värderande premiss på flera sätt, ta upp invändningar emot den och bemöta dem, samt undersöka vad en realisering av denna norm skulle kunna innebära på något samhällsområde. Tillämpat i ett utvärderande policysammanhang skulle hon också kunna bedöma reformen R:s utfall ute i samhället utifrån

17 I "Fælles Sprog" lät Morten Balle Hansen och jag själv sju olika intressentgrupper i kommunalt hemhjälpssarbete värdera, utifrån deras egna olika värdeuppfattningar, huruvida ett kategorischema i digital form för insamling och digital dokumentation av information om bl. a. äldre medborgares funktionsförmåga och de offentliga prestationer, som de äldre utifrån detta är berättigade till, var ändamålsenligt för att insamling och klassificering av dessa uppgifter på ett tillfredsställande sätt (= intern bedömning, utifrån flera normativa utgångspunkter), 2005:223 ff). Ove Karlsson är inne på liknande tankegångar i sin dr-avh i pedagogik (1995).

denna värdegrund. Eller alternativt bedöma t.ex. partiets sektorsideologier eller åsikter i sakfrågor. Kravet är även nu att hon inte bör tro eller låtsas tro att hon är objektiv. Hon bör öppet deklarerat att hon valt en värderande utgångspunkt i stället för en beskrivande och att en sådan utgångspunkt inte kan vetenskapligt bevisas vara sann eller giltig men väl argumenteras för. Hon bör vara tydlig om argumenteringens räckvidd och begränsningar. (Jfr Björklund 1993).

För mig själv är ett moment i utvärderingsläran här en utgångspunkt liksom för Beckman (2005:75 ff, 2006:337 ff). Statsvetenskaplig idéanalys har i dagsläget *bland annat* antagit skepnaden av utvärdering i politik och förvaltning. Både utvärderingsläran och den politiska filosofin erbjuder en hel svit värderingskriterier, som kan nyttjas som verktyg för att bedöma den offentliga politikens innehåll, processer och resultat. Figur 4 ger, utan anspråk på heltäckning och systematik, en exposé över ca 17 korthugget formulerade värderingskriterier.¹⁸

Figur 4. Värderingskriterier för bedömning av offentliga interventioner: ett urval

I. Substanskriterier hämtade från själva interventionen

1. Måluppfyllelse
2. Relevans för underliggande problem

II. Värderingskriterier hämtade från berörda aktörer

1. Slutmottagarnas, målgruppens (brukarnas, klienternas, kundernas) kvalitetsnormer
2. Frontbyråkraternas (personalens) uppfattningar om värde och kvalitet
3. Samtliga intressenters kvalitetsnormer

III. Ekonomiska värderingskriterier

1. Kostnadsminimering
2. Produktivitet
3. Kostnadseffektivitet (utfallseffektivitet)

IV. Partecipationskriterier

1. Slutmottagares, politikers eller andra intressenters deltagande i institutioners beslutsprocesser

V. Andra värderingskriterier för bedömning av organisering, innehåll, processer, resultat

1. Jämlikhet, rättvisa
2. Jämställdhet mellan könen
3. Värdigt bemötande (av slutmottagare, kolleger)
4. Icke-diskriminerande språkbruk
5. Innovativitet, originalitet
6. Synergi – mervärde
7. Offentlighet, öppenhet
8. Legitimitet (acceptans)

I utvärderingsbranschen görs ibland en åtskillnad mellan bedömningar ”mot andras värdeuppfattningar” och ”mot egna värderingskriterier”. I den grundläggande boken *Foundations of Program Evaluation* skiljer exempelvis Shadish, Cook och Leviton (1991:46ff) mellan ”deskriptiv värdering” (läs: utifrån andras värdeuppfattningar) och ”preskriptiv värdering” (läs: utifrån

18 En längre lista i EV 2009:191.

värderarens egenuppställda värderingskriterier; jfr EV 2009:188 f).¹⁹ Egenuppställd kan avse en normativ utgångspunkt, som idéforskaren/bedömaren själv omfattar. Men egenuppställd kan också åsyfta en normativ utgångspunkt, som är generellt utformad och väl argumenterad och hävdas vara sig själv nog utan att den behöver omfattas av vare sig idéanalytikern själv eller i policysammanhanget av någon intressent i den intervention som bedöms. Här avses den andra mer generellt intersubjektiva tolkningen. Lennart Lundquist (1999:114) gör samma distinktion och kallar den senare ”normativ analys i egentlig mening”, ett språkbruk som även Badersten och Badersten & Gustavsson ansluter sig till (2006:47 ff resp. 2015:129 f).²⁰ Beckmans motsvarande termer intern och extern rimlighetsprövning hävdar sig väl och båda kan användas i detta sammanhang.

I figur 4 uppfattas kategorierna I och II tydligt som andras värderingskriterier medan III, IV och V kan vara andras men också värderingskriterier för normativ analys i egentlig mening.

Varken bedömning mot andras värdeuppfattningar eller mot egenuppställda bereder kunskapsteoretiska bekymmer för statsvetenskapliga utvärderare eller idéanalytiker. Det viktiga är att detta erkänns öppet och att valet av värderingskriterier motiveras ordentligt. Liksom i fråga om uttalanden om verkligheten kan man också i värdefrågor argumentera för och emot. Jag tror inte att Beckmans och min uppfattning skiljer sig åt i detta avseende.

Etikettering och värderande ord

I det politiska språket är *etikettering* ett av de främsta medlen att vinna politiska fördelar och stärka sin maktutövning. Man klistrar positiva etiketter på egna aktörer och positioner och negativa på motståndarna och deras positioner. På detta sätt kan man hålla samman sitt parti och sin regering, vinna opinioner, elda upp massorna och vinna val och därmed kunna utöva makt. Etikettering har med politisk makt att göra. Detta är inte ett försummat fält för statsvetenskaplig idéanalys. En svensk företrädare på området diskriminering genom ord (diskursiv diskriminering) är Kristina Boréus (1994, 2005a och b, 2006 och 2005 (2012) tills m Göran Bergström). Vilka etiketter sätts och varför? Varför byts etiketter ut mot nya? Hur påverkar etiketter vinkling opinioner och maktförhållanden? Jag placerar detta under värderingsregeln.

Att en grönsak betecknas som ”ekologiskt odlad” i stället för ”odlad i koskit” påverkar sannolikt människors sätt att tänka och handla. Att problemet retoriskt formulerades som ”ozonhålet i skyn” i stället för ”avveckling av CFC-kemikalier i kylskåpsfabriker” hade sannolikt betydelse för att de

19 Det terminologiska motsatsparet ”descriptive” och ”prescriptive valuing” passar illa in i just den här aktuella kontexten bl.a. utifrån den utläggning som gjorts om beskrivningar.

20 Jfr Baderstens resonemang (2006:78 f) om normativ analys på vetenskaplig grund och personligt tyckande.

ozonskiktsförstörande ämnena fasades ut så raskt (EV & Klefbom 2002:307). För att hantera spänningen mellan generella och riktade socialpolitiska åtgärder (och politiskt dölja att det handlade om riktade, eftersom man tidigare i såväl ideologi som praktik alltid och utomordentligt kraftfullt sagt sig föredra generell) ersatte statsmakterna i sin retorik "invandrartäta områden" med "utsatta områden" på 1980-talet (Borevi 2002:305; även 74 f, 132 f och 316 f).

På 1970-talet påstod sig socialdemokratin stå för en "aktiv markpolitik" i kommunerna i motsats till de borgerliga, som förklarades förorda en "passiv markpolitik". Etiketteringen var politiskt betingad. "Att märka (sätta etiketter) ... är ett kraftfullt medel för att påverka genom språk," anser Barbara Czarniawska Joerges (1988: 15). Politisk kamp är också strid om språket. Det gäller att sätta den rätta, aptitliga etiketten på det man förespråkar och påklistra motståndarnas politik en negativ, absurd etikett. Genom att i retoriken göra en för den stora allmänheten rätt obegriplig reform till en fråga om aktiv kommunal markpolitik stämplades motståndarna automatiskt som försvarare av en passiv kommunal markpolitik, vilket inte låter lustigt (EV 1993: 253, 11 ff.).

Diskursiva strider om ord bör aldrig avfärdas som meningslösa skenfäktningar om påvens skägg. Tvärtom handlar de om hur människor ska tänka, tycka och handla i politiken.²¹ Etikettering och retoriska knep borde uppmärksammas mer i ställningstagande idéanalys.

Förklarande/funktionell idéanalys: effekt-perspektivet, orsaksperspektivet

I viss forskning med inslag av idéanalys är förklarande/funktionell analys ett viktigt övergripande syfte. I policysammanhang är det helt uppenbart. En beslutad och därmed fastställd offentlig policy kan uppfattas som en stelnad, institutionaliserad idémengd. Efter att ha beskrivit en sådan beslutad policy kan idéforskaren formulera de två förklarande kärnfrågorna så här:

- 1) Vilka är policyns verkningar (Vilka funktioner fyller policyn?) Beteckningar: effektperspektivet, effektsökeri, framlängesanalys, forward mapping.
- 2) Vilka är policyns orsaker? (Vilka faktorer har drivit fram policyn?) Beteckningar: orsaksperspektivet, orsakssökeri, baklängesanalys, backward mapping.

21 Mer om "labeling", "verbal trickery" och "loaded writing" etc. i Stone 2013: 255 ff. – I mars 1993 förklarade riksdagen, i ett performativt uttalande, Torne, Kalix och Pite älvar samt Vindelälven för "nationalälvar". De tidiga förespråkarna c+fp+mp hade betonade symbolvärdet i ordet "nationalälv", medan de f.d. motståndarna vpk+s+m hade avvisat denna etikettering med ett legalistiskt, ickesymboliskt motargument: att en förklaring som nationalälv skulle innebära ett bättre och annorlunda skydd än det som gäller genom att älvarna ingår i 3 kap 6 § NRL hade inte visats av motionärerna. (EV & Brandel 2001:397, 327, 351, 359 f).

Poängen med förklarande/funktionell idéanalys är janusartad; den pekar både framåt och bakåt. Forskaren utreder antingen konsekvenser av idéerna eller faktorer som idéerna är effekter av.

Vilken funktion (funktioner) fyller uttalandet eller omfattandet av en bestämd idé vid en bestämd tidpunkt av EU, staten, kommunen, den kommunala förvaltningen, partiet eller personen? Detta är det *effektperspektivet* (*det funktionella perspektivet*) på politiska idéer. Eller på motsvarande sätt fast bakåt. Varför sjösätts en viss reform i staten, kommunen, myndigheten vid en viss tidpunkt? Varför uttalas eller omfattas en bestämd idé vid en bestämd tidpunkt av staten, EU, kommunen, den kommunala förvaltningen, partiet eller personen? Detta är *orsaksperspektivet på politiska idéer*.

I statsvetenskap har orsaksperspektivet tenderat att dominera. Uppförandet av policyfrågor på dagordningen eller utredandet av alternativ för handlande som förberedelse till policyns eventuella antagande har uppmärksamats. Monika Perssons "The Dynamics of Policy Formation" (2014) är ett färskt svenskt exempel, John W Kingdons undersökning av strömmar, som kopplas ihop när policyfönster plötsligt öppnar sig, är ett klassiskt internationellt (1984:173 ff). Men statsvetenskap rymmer också det motsatta perspektivet. Forskningen om massmedia, propaganda och valkampanjer har länge uppmärksammat budskaps inverkan på omgivningen. I utvärdering är spridnings- och effektperspektivet viktigt men inte allenarådande. Policyers grad av institutionalisering och deras fastställda verkningsområde (jurisdiktion) är faktorer, som kan påverka idéers styrkraft, hävdar Josefina Erikson i sitt bidrag till detta temanummer. Här finns ett stort fält för fortsatt teoriutveckling, särskilt vad gäller policyers oväntade perversa effekter eller förväntade och överraskande bieffekter.

Den svenska Storstadssatsningen 1998–2006, inriktad på att "bryta segregationen" i 24 "socialt utsatta områden" i sju kommuner i landets tre storstadsregioner, kan illustrera en typ av effektperspektiv på idéer.²² Vilken inverkan hade tidigare forskning och insikter från utvärdering på regeringens förslag och riksdagens beslut 1998 att sjösätta Storstadssatsningen? Implementerades rön från denna forskning och utvärdering i förarbeten och beslutsunderlag och i så fall på vilka sätt? Detta är exempel på orsaksfrågor, som kan ställas i forskning om Storstadssatsningens tillkomst.

Som exponent för en annan genre av idéanalytiska effektstudier väljs här Magnus Jernecks undersökning av reaktionerna i USA på den svenska kritiken av landets krigföring i Vietnam under åren 1965–1974 (1983:59). Studien kom till inom projektet "kritik som utrikespolitiskt medel" (Stenelo 1984), en fras som f.ö. återkommer som titel på Jernecks bok. Jag känner mig frestad till en

22 Exemplet utvecklat från Hertting & EV 2009: 85 ff. – Av utrymmesskäl avstår jag från att diskutera typologin strukturella-intentionala förklaringar.

liten ändring för att förtydliga policyinriktningen: ”kritik som utrikespolitiskt styrmedel”. Jerneck har kartlagt USA-institutioners och USA-aktörers (brist på) gensvar på den svenska kritiken, mest känd genom statsminister Olof Palmes insatser (jfr Jerneck 1990 och 2013). I boken förs flera insiktsfulla resonemang i frågan om idéers effekter (”kritikmotiverande och kritiklegitimerande argument” s. 15, ”argumentella påtryckningar” s. 71, ”opinionsbildningsförsökens genomslagskraft” s. 77), vilket gör den läsvärd även från idéanalytisk, metodisk synpunkt. Jernecks bok kan sägas ingå i en genre som handlar om funktionell idéanalys i bemärkelsen studiet av funktioner eller effekter av idéer språkligt utformade som ett lands eller en regerings officiella policy innebärande kritik av ett annat lands utrikespolitik (Stenelo 1984).

Inbäddad i förklarande/funktionell idéanalys är den klassiska metodfrågan hur effekter och orsaker kan spåras upp och beläggas i samhällsvetenskap (Sandahl & Petersson 2016). Eftersom även enkla svar på den kräver svåra utläggningar måste den här lämnas därhän.

Den fjärde typen: konstruerande idéanalys

Typ nummer fyra av statsvetenskaplig idéanalys är den konstruerande. Konstruera betyder tillverka, bygga upp, framställa, skapa. I konstruerande idéanalys är idéforskaren skapande och uppbyggande, inte kritisk och nedrivande. Konstruktören är inte en passiv åskådare utan en producent och kreatör. Vad som här åsyftas är inte idéanalytikerns studium av andras konstruktioner. Vad som åsyftas är idéanalytikerns eget uppbyggnadsarbete. Konstruerande idéanalys är rekommenderande.

Det konstruktiva är inget framträdande drag i svenskspråkig idéanalys, men framträder vid noggrann läsning. En föregångare var Lennart Lundquist, t.ex. i verk som ”Byråkratisk etik” (1988:115 ff) och ”Det vetenskapliga studiet av politik” (1993:84–89 samt 43, 60, 78, 81, 157). Bo Rothsteins ”Vad bör staten göra?” torde vara ett svenskt pionjärarbete vad gäller genomförd konstruktiv analys i allmän statskunskap; hans bok innehåller f.ö hänvisningar till Lundquist (1994:11 ff, 259 ff ”Mot en konstruktiv teori om offentlig politik”). I Björn Baderstens och Jakob Gustavssons introduktionsbok är konstruktiv statsvetenskap en grundvariant vid sidan av empirisk och normativ; idén utvecklas under rubriken ”Att rekommendera och föreskriva – den konstruktiva statsvetenskapen” (2015:17 ff). I Björn Baderstens ”Normativ metod” kontrasteras det normativa och empiriska mot det konstruktiva (206: 14, 37 f, 41, 178). Morten Balle Hansens och min traktat om hur det digitala diagnosformatet ”Fælles Sprog” hanteras i dansk äldreomsorg mynnar ut i rekommendationer (Hansen & EV 2010:288 ff och 2005; jfr Prior 2003).

Naturligtvis är det omstritt. Men omstritt är också annat tankegods i idéanalys och statsvetenskap, t.ex. regeln om sanning.

Det konstruerande ändamålet kan ses som en argumentering mot påståendet att idéanalys är ensidigt nedbrytande, nedrivande och förstörande. Denna synpunkt på idékritik fördes fram på mitt emeriteringsseminarium, omnämnt i min första artikel i detta temanummer. Min respons på detta är att idéanalys även kan och bör vara konstruktiv.

Att rekommendera innebär att anbefalla, föreslå eller föreskriva ett förhållningssätt gentemot den beskrivna och giltighetsprovade verkligheten. Det uttrycks tydligast med satser av typen "vi rekommenderar", "föreslår", "så här och så här bör ni göra!", "se nu till att ni gör så här!". Rekommendationer utsägs alltså med tydliga böra-satser eller ska-satser. De kan också uttryckas betydligt mer sofistikerat och inlindat men där innebörden ändå är rekommenderande.

Rekommendationer om vad som bör göras kan inte härledas enbart ur beskrivningar av hur det är. Logiskt krävs dessutom som premiss minst en värdeutsaga om det beskrivna. Värdeutsagan måste tillföras av idéanalytikern, vilket länder rekommendationsuttryck ett drag av konstruktion.

Låt mig illustrera. Även om en skickligt utförd och väl belagd utvärdering visar att en central offentlig intervention i 95 procent av fallen inte förmått uppnå sina mål (eller m a o att den i fem procent av fallen uppnått sina mål) samt att detta till största del beror på faktorerna A, B och C, så talar dessa fakta strängt logiskt inte för rekommendationen att interventionen bör läggas ned. Vad som *bör* göras kan inte logiskt härledas ur det som *är*. Som forskare får man i stället *tillföra egna värdepremisser* och tydligt tala om detta, innan rekommendationer kan ges. Detta visar rekommenderandets, det konstruktivas, beroende av det värderande. Så här:

Rekommendation 1

- 1) givet att interventionen i 5 procent av fallen uppnått måluppfyllelse (*beskrivande premiss bp1*)
- 2) givet att 5 procent måluppfyllelse anses vara ett uselt resultat (*egen värdepremiss vp1*)
- 3) givet att åtgärder för att eliminera negativ inverkan från faktorerna A, B och C inte bör vidtagas (*egen värdepremiss vp2*)
- 4) givet att även övriga omständigheter sammantaget talar för att interventionen bör avskaffas (*egen värdepremiss vp3*)
- 5) så blir rekommendationen utifrån utvärderingens resultat att interventionen bör avskaffas

Rekommendation 2

- 1) givet att interventionen i 5 procent av fallen uppnått måluppfyllelse (*beskrivande premiss bp1*)
- 2) givet att 5 procents måluppfyllelse anses vara ett uselt resultat (*egen värdepremiss vp1*)
- 3) givet att åtgärder för att eliminera negativ inverkan från faktorerna A, B och C bör vidtagas (*egen värdepremiss vp4*)
- 4) givet att även övriga omständigheter sammantaget talar för att interventionen bör bevaras (*egen värdepremiss vp3*)
- 5) så blir rekommendationen utifrån utvärderingens resultat att interventionen bör bevaras

Exemplen visar att samma empiriska resultat kan leda till motsatta rekommendationer beroende på de värdepremisser, som idéanalytikern/forskaren själv tillför. I all sin enkelhet visar de också att det rekommenderande inslaget är beroende av det värderande. Rekommendationerna innehåller med andra ord ett värderande element även om det finns tydlig empiri med i kalkylen. Men trots detta kan de bidra till upplysning och lärande.

Konstruktiv idéanalys är konstruerande i två avseenden. Dels är rekommendationer uppmaningar att uträtta något, dvs. att konstruera eller dekonstruera något. Dels tillför forskaren själv värderande premisser för att på ett korrekt logiskt sätt kunna uttala rekommendationer på grundval av empiriska data.

Avslutande perspektivering

Det finns fyra typer av statsvetenskapliga studier av idéer: beskrivande, förklarande/funktionell, ställningstagande och konstruerande. Ovanlig men ingalunda originell är den fjärde, konstruerande typen. Det finns inte hos Beckman.

Beskrivningar åstadkoms inte genom noggrann observation, oförvillad av förutfattade meningar, en empiricistisk åsikt som brukar tillskrivas den tidiga positivismen, ibland också den statsvetenskapliga behavioralismen. Representationer av världen tillskapas tvärtom genom att forskarna själva tillverkar och ställer frågor till idématerialet och låter sina sinnesintryck filtreras genom förförståelser såsom perceptuella raster, kodningsscheman eller kognitiva kartor. Beskrivningar växer fram successivt med omtag och återkommande reflekterande, vilket redovisas utförligt i artikeln. Artikeln pläderar också för att idéforskare någon gång bör berätta hur det gick till, när de oanat snubblade sig fram till kuhnska gestaltomkopplingar och mertoniska serendipiteter.

Giltighetsprövande, idékritisk eller ställningstagande analys undersöker idéinnehållets intellektuella bärkraft, halt, redbarhet, soliditet eller kvalitet. Kortfattat presenteras sju kända huvudregler för hur giltighetsprövningar kan utföras. Att de i princip inte är för evigt givna visas i ett avsnitt om metastrider, dvs. polemiker av andra ordningen kring hur de ska tolkas eller hur de förhåller sig till alternativa regeluppsättningar. Frågan om giltighetsprövning av värderande idéer diskuteras utförligare, eftersom den länge varit kontroversiell i metodläran. En äldre föreställning från Herbert Tingstens tid avfärdas, nämligen den att värderingsutsagors giltighet faller helt utanför det vetenskapliga. Att extrinsikala värdeutsagor om verksamma medel att nå givna mål kan prövas statsvetenskapligt accepteras självfallet. Mer kontroversiell är slutsatsen att även intrinsikala värdeutsagor om yttersta, ultimata mål kan tolkas, klarläggas, dryftas och diskuteras med vetenskapliga anspråk, under särskilda omständigheter.

Giltighetsprövande argumentering kan innebära tillämpning av generositetsprincipen i syfte att föra upp den egna argumenteringen på en högre logisk nivå. I förlängningen kan detta leda till att forskaren formulerar och lägger till egna argument för eller mot en ståndpunkt eller en företeelse, såsom ett lagstadgat offentligt institut typ institutet folkomröstning eller institutet tryckfrihet, eller en offentlig policy eller en politisk åskådning i syfte att bygga upp bästa möjliga eller sämsta möjliga bild. Och på detta sätt bygga upp positioner som är värda att argumentera för och mot.

Förklarande idéanalys delas upp på effektperspektivet (idéers funktioner) och orsaksperspektivet. Nu stannar analysen inte vid idéernas innehåll (beskrivning) och bärkraft (giltighetsprövning); förklarande idéanalys går vidare till undringar om idéernas utsägende, utfärdande, omfattande, kort sagt deras institutionalisering av någon t.ex. staten, en utomstatlig entitet som ett parti eller en folklig rörelse. Vad ligger bakom? Vilka effekter får det att staten utfärdar en reglering? Vilka är regleringens funktioner? Vilken styrkraft har den? Åtlyds den av målgrupp och medborgare? Stärker den utfärdarens maktposition?

Den fjärde konstruerande typen av statsvetenskaplig idéanalys slutligen innebär rekommenderande. Rekommendationer innebär uppmaningar till handlande, t.ex. att förbättra sin argumentering i något avseende eller agera för att i något annat avseende förändra världen. Logiskt sett kan rekommendationer om att något bör göras inte härledas ur hur det är. Det krävs också värdeomdömen om det som är och dessa måste för resonemangets skull i princip tillföras av analytikern. Häri ligger det konstruerande. Exempel har getts på hur det kan gå till.

Referenser

- Badersten, Björn, 2006. *Normativ metod: att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteratur.
- Badersten, Björn & Gustavsson, Jakob, 2015. *Vad är statsvetenskap? Om undran inför politiken*. Lund: Studentlitteratur, 2:a uppl.
- Baumgartner, Frank R., Jones, Bryan D. & Mortensen, Peter B., 2014. "Punctuated Equilibrium Theory: Explaining Stability and Change in Public Policymaking", s. 59–103 i Sabatier, Paul A. & Weible, Christopher M. (red.), *Theories of the Policy Process*. Boulder, CO: Westview Press, 3rd ed.
- Becker, Howard S., 1998. *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research While You're Doing It*. London: Univ of Chicago Press.
- Beckman, Ludvig, 2005. *Grundbok i idéanalys*. Stockholm: Santérus förlag.
- Beckman, Ludvig, 2006. "Idékritik och statsvetenskapens nytta", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 108 (4), s. 331–342.
- Belin, Matts-Åke, 2012. *Public Road Safety Policy Change and Its Implementation – Vision Zero a road safety policy innovation*. Stockholm: Karolinska institutet.
- Bennett, Andrew & Checkel, Jeffrey T., 2015. *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bergquist, Mats, 1970. *Sverige och EEC: En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961–1962*. Stockholm: Norstedts.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), 2005 (2012). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur, uppl 2 och 3.
- Billig, Michael, 1996. *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjereld, Ulf; Demker, Marie & Hinnfors, Jonas, 2009. *Varför vetenskap?*. Lund: Studentlitteratur, uppl. 3.
- Björk, Ragnar, 1983. *Den historiska argumenteringen: Konstruktion, narration och kolligation – förklaringsresonemang hos Nils Ahnlund och Erik Lönnroth*. Uppsala: Uppsala universitet, Historiska institutionen.
- Björklund, Stefan, 1993. "Kan statsvetare ta ställning i politik?", *Statsvetenskaplig tidskrift*, 96 (1), s. 81–86.
- <http://journals.lub.lu.se/index.php/st/article/view/8608/7746> (hämtad 2015-09-17)
- Bjørnholt, Bente & Vedung, Evert, 2016. "Brugerevaluering", s. 263–283 i Bredgaard, Thomas (red.), *Evaluering af offentlig politik og administration*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Boréus, Kristina, 1994. *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*. Stockholm: Tiden.
- Boréus, Kristina, 2005a. *Diskriminering med ord*. Umeå: Boréa.
- Boréus, Kristina, 2005b. "Diskursiv diskriminering: en typologi", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 107 (2), s. 119–139.
- <http://journals.lub.lu.se/index.php/st/article/view/1918/1501> (hämtat 2015-12-15)
- Boréus, Kristina, 2006. *Diskrimineringens retorik: En studie av svenska valrörelser 1988–2002*. Stockholm: Kulturdepartementet, SOU 2006:52.
<http://www.regeringen.se/49bbo0/contentassets/54dbe2feeced41aeb207c68785d79b06/diskrimineringens-retorik--en-studie-av-svenska-valrorelser-1988-2002-sou-200652> (hämtat 2015-12-15)

- Borevi, Karin, 2002. *Välfärdsstaten och det mångkulturella samhället*. Uppsala: Acta universitatis upsaliensis.
- Brecht, Arnold, 1959. *Political Theory: The Foundations of Twentieth-century Political Thought*. Princeton, NJ.: Princeton U.P.
- Cairney, Paul, 2012. *Understanding Public Policy: Theories and Issues*. Houndmills, Hampshire, England: Palgrave Macmillan.
- Czarniawska-Joerges, Barbara, 1988. *Att handla med ord: Om organisatoriskt prat, organisatorisk styrning och företagsledningskonsultering*. Stockholm: Carlssons.
- van Eemeren, Frans H., & Grootendorst, Rob, 2004. *A Systematic Theory of Argumentation: the Pragma-dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erikson, Josefina, 2011. *Strider om mening: en dynamisk frameanalys av den svenska sexköpslagen*. Uppsala: Uppsala University Library.
- Erikson, Josefina, 2015. "Ideas and actors in policy processes: Where is the interaction?" *Policy Studies*, 36(5), s. 451-467.
<http://dx.doi.org/10.1080/01442872.2015.1091067> (hämtad 2015-10-27)
- Eriksson, Gunnar, 1989. *Platon och smitaren: Vagar till idéhistorien*. Stockholm: Atlantis. (Kap "Om idealtypsbegreppet i idéhistorien", s. 184-198).
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael; Oscarsson, Henrik, 2012. *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts, 4:e uppl.
- "Explain", se SOED 2007.
- Falkemark, Gunnar (red.), 1992. *Statsvetarporträtt: Svenska statsvetare under 150 år*. Stockholm: SNS Förlag.
- Förklara, 2015, 2016. <http://www.synonymer.se/?query=f%F6rklara> (hämtad 2015-09-29).
<http://www.synonymer.se/?query=f%F6rklara> (hämtad 2016-09-23).
- Gestalt, 2015, <http://dictionary.reverso.net/english-cobuild/gestalt%20switch> (hämtad 2015-09-20).
- Godenhjelm, Sebastian, Lundin, Rolf A. & Sjöblom, Stefan M., 2015. "Projectification in the public sector – the case of the European Union", *International Journal of Managing Projects in Business*, 8(2), s. 324-348.
<https://doi.org/10.1108/IJMPB-05-2014-0049> (hämtat 20180515).
- Hansen, Morten Balle & Vedung, Evert, 2005. *Fælles sprog i ældreplejens organisering: Evaluering af et standardiseret kategorisystem*. Odense: Syddansk universitetsforlag.
http://vbn.aau.dk/files/80072476/47677_faelles_sprog_a.pdf (hämtad 2017-03-27).
- Hansen, Morten Balle & Vedung, Evert, 2010. "Theory-Based Stakeholder Evaluation," *American Journal of Evaluation*, 31 (3), s. 295-313. <http://evi.sagepub.com/content/16/3/263.full.pdf+html> (hämtad 2014-05-15).
- Heckscher, Gunnar, 1937. "Politisk idéhistoria", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 40 (5), s. 426-439.
- Heckscher, Gunnar, 1939. Recension av Herbert Tingsten "De konservativa idéerna", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 42 (5), s. 491-499.
- Heeger, Robert, 1975. *Ideologie und Macht: Eine Analyse von Antonio Gramscis Quaderni* [Ideology and Power: An Analysis of Antonio Gramsci's Quaderni]. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hertting, Nils & Vedung, Evert, 2009. *Den utvärderingstöta politiken: Styrning och utvärdering i svensk storstadspolitik*. Lund: Studentlitteratur.

- Hinnfors, Jonas, 1995. *På dagordningen? Svensk politisk stil i förändring*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Hirschman, Albert O., 1991. *The Rhetoric of Reaction: Perversity, Futility, Jeopardy*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Jeffner, Anders, 1970. "Några problem vid livsåskådningsanalys", *Svensk teologisk kvartalstidskrift*, 46 (1), s. 4957.
- Jerneck, Magnus, 1983. *Kritik som utrikespolitiskt medel: En studie av de amerikanska reaktionerna på den svenska vietnamkritiken*. Lund: Dialogos.
- Jerneck, Magnus, 1990. "Olof Palme – en internationell propagandist", s. 121–142 i Bo Hult & Klaus Misgeld (red.), *Socialdemokratin och den svenska utrikespolitiken*. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet.
- Jerneck, Magnus, 2013. "Sitting on the Balcony: American Responses, Strategic Dilemmas, and Swedish Criticism of the Vietnam War", *Statecraft & Diplomacy*, 24 (3), s. 404–426(23).
- Karlsson, Ove, 1995. *Att utvärdera-mot vad? Om kriterieproblemet vid intressentutvärdering*. Stockholm: HLS Förlag.
- Kingdon, John W., 1984. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. Boston, MA.: Little, Brown.
- Kjørup, Sören, 2009. *Människovetenskaperna: problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur, 2:a uppl.
- Kuhn, Thomas S., 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Launsø, Laila & Rieper, Olaf, 2005 (2000). *Forskning om og med mennesker: Forskningstyper og forskningsmetoder i samfundsforskning*. Köpenhamn: Arnold Busck, 5:e udg.
- Launsø, Laila; Rieper, Olaf & Olsen, Leif, 2016. *Forskning om og med mennesker: Forskningstyper og forskningsmetoder i samfundsforskning*. Köpenhamn: Munksgaard, 7:e udg.
- Lundborg, Johan, 1991. *Ideologiernas och religionens död: En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik*. Nora: Nya Doxa.
- Lundgren, Lars J., 1998. *Acid Rain on the Agenda: A Picture of a Chain of Events in Sweden, 1966–1968*. Lund: Lund University Press.
- Lundquist, Lennart, 1988. *Byråkratisk etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1994. *Statsvetenskaplig förvaltningsanalys: Problem, trender och program*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1998. *Demokratins väktare: Ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur.
- Merton, Robert K. & Barber, Elinor, 2004. *The Travels and Adventures of Serendipity*. Oxford: Princeton University Press.
- Persson, Monika, 2014. *The Dynamics of Policy Formation: Making Sense of Public Unsafety*. Örebro: Örebro University, Örebro Studies in Political Science, 36.
- Petersson, Hans F., 1964. *Power and International Order: An Analytical Study of Four Schools of Thought and Their Approaches to the War, the Peace and Post-War System 1914–1919*. Lund: Gleerup.
- Petäjä, Ulf, 2006. *Varför yttrandefrihet? Om rättfärdigandet av yttrandefrihet med utgångspunkt från fem centrala argument i den demokratiska idétraditionen*. Växjö: Växjö universitet, Acta Wexionensia, Nr 83/2006.

- Popper, Karl R., 1961. *The Poverty of Historicism*. London: Routledge & Kegan Paul, 2nd ed.
- Popper, Karl R., 1962. *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge.
- Prior, Lindsay, 2003. *Using Documents in Social Research*. London: Sage.
- Romklubben (Meadows, Dennis L.), 1972. *Tillväxtens gränser*. Stockholm: Bonniers.
- Rothstein, Bo, 1994. *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sandahl, Rolf & Petersson, Gustav Jakob, 2015. *Kausalitet: i filosofi, politik och utvärdering*. Lund: Studentlitteratur.
- Shadish Jr, William R. & Cook, Thomas D. & Leviton, Laura C., 1991, *Foundations of Program Evaluation: Theory of Practice*. London: Sage.
- Sjöblom, Stefan, Löfgren, Karl & Godenhjelm, Sebastian, 2013. "Projectified Politics: Temporary Organizations in a Public Context", *Scandinavian Journal of Public Administration*, 17(2) s. 3-12. <https://doi.org/10.1108/IJMPB-05-2014-0049> (hämtat 2018-05-15).
- Skovdal, Bernt, 1992. *Tingsten, totalitarismen och ideologierna*. Stehag: Symposion.
- SOED, 2007. *Shorter Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Stenelo, Lars-Göran, 1984. *The International Critic*. Lund: Studentlitteratur/Chartwell-Bratt.
- Stone, Deborah, 2012. *The Policy Paradox: the Art of Political Decision Making*. London: Norton, 3:e uppl.
- Svensson, Palle, 1996. *Demokratiets kris: En debat- og systemanalyse af dansk politik i 1970'erne*. Århus: Politica. – För recension se Vedung 1996.
- Tingsten, Herbert, 1939a. *De konservativa idéerna*. Stockholm: Bonniers.
- Vedung, Evert, 1971. *Unionsdebatten 1905: En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:170490/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2015-10-30).
- Vedung, Evert, 1977. *Det rationella politiska samtalet*. Stockholm: Aldus Bonnier.
- Vedung, Evert, 1982. *Political Reasoning*. Newbury Park, CA.: Sage.
- Vedung, Evert, 1983b. "Systematic Interpretation and the Principle of Charity", *Informal Logic*, 5:2, s. 21–22. http://ojs.uwindsor.ca/ojs/ledy/index.php/informal_logic/article/viewFile/2752/2193 (hämtat 2015-11-01).
- Vedung, Evert, 1987. "Rational Argumentation and Political Deception", s. 353–364 i Frans H. van Eemeren, Grootendorst, Rob, Blair, J. Anthony & Willard, Charles A. (red.), *Argumentation: Across the Lines of Disciplines, Proceedings of the Conference on Argumentation 1986*. Dordrecht/Holland: Foris Publications.
- Vedung, Evert, 1991, 1998, 2009. *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur, 1a, 2:a, 3:e upplagan.
- Vedung, Evert, 1992. "Rec. av Johan Lundborg, Ideologiernas och religionens död: En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik (Nora: Nya Doxa, 1991)", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 95 (1), s. 96–106.
- Vedung, Evert, 1993. *Statens markpolitik, kommunerna och historiens ironi*. Stockholm: SNS Förlag. <https://doi.org/10.1108/IJMPB-05-2014-0049> (hämtat 2018-05-15).

- Vedung, Evert, 1996. "Krisen som aldrig kom: Om Palle Svenssons debatt- och realanalys av Danmarks 1970-tal", *Politica: Tidsskrift for politisk videnskab*, 28 (3), s. 338–351. (Också tryckt som *Politisk idéanalys och den danska debatten om demokratins kris*, Uppsala Universitet, Statsvetenskapliga institutionen, 1997.)
- Vedung, Evert, 1997. *Public Policy and Program Evaluation*. Piscataway, NJ.: Transaction.
- Vedung, Evert, 2011. "Vattenkraft – för och mot", s. 1–36 i Korsfeldt, Thomas & Linton, Susan, *Vattenkraftens roll i ett hållbart energisystem: slutrapport från Vattenkraftutredningen*. Bilaga 2. Stockholm: Svensk Energi.
- Vedung, Evert, 2018a. *Ideational Analysis [Idéanalys]: Citations by other authors of Evert Vedung's book Det rationella politiska samtalet [Rational Political Conversation]* (Stockholm: Bonniers, 1977, in Swedish). Alphabetical order / Bokstavsordning.
- Vedung, Evert, 2018b. *Ideational Analysis [Idéanalys]: Citations by other authors of Evert Vedung's book Det rationella politiska samtalet [Rational Political Conversation]* (Stockholm: Bonniers, 1977, in Swedish). Chronological order / Kronologisk ordning.
- Vedung, Evert & Brandel, Magnus, 2001. *Staten, vattenkraften och de politiska partierna*. Nora: Nya Doxa.
- Vedung, Evert & Dahlberg, Magnus, 2013. *Demokrati och brukarutvärdering*. Lund: Studentlitteratur.
- Vedung, Evert & Klefbom, Erik, 2002. *Ozonhållet: Globalt, nationellt, lokalt*. Stockholm: Liber.
- Wockelberg, Helena, 1996. *Verksledningsdebatten: En analys av partiers och intresseorganisationers förvaltningspolitiska idéer*. Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Wockelberg, Helena, 2003. *Den svenska förvaltningsmodellen: Parlamentarisk debatt om förvaltningens roll i styrelseskicket*. Uppsala: Uppsala University Library.